

Discursive Developments in Nader Ebrahimi's Fictions for Children and Young Adults

Paria Abbasi¹, Gholamhossein Gholamhosseinzadeh², Seyyed Hashem Aghajari³, & Saeed Bozorg Bigdeli⁴

Received: 7/12/2023

Accepted: 9/5/2024

Abstract

Nader Ebrahimi has published 49 works for children and young adults, the impact of political-social discourses on which has not yet been examined in any research using a discourse analysis approach. This article draws on two discourse analysis theories—those of James Paul Gee and Norman Fairclough—to demonstrate the impact of political-social discourses on Ebrahimi's children's and young adults' works. Research findings show that “love of Iran” was always a central concern in Ebrahimi's works, except that, under the influence of political and social developments, elements are added to or subtracted from this nationalist discourse: (1) in the years before the Islamic Revolution in Iran, Ebrahimi's fiction tends to fall under endogenous national discourses, underscoring national endeavor to build Iran; (2) during the victory of the Islamic Revolution, the element of “politics” clearly finds its way into his fiction, subsuming his works under a revolutionary discourse centered on combating tyranny and honoring the revolution

¹ PhD student of Persian language and literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran; Email: abasiparia@gmail.com

² Professor, Department of Persian Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. gholamho@modares.ac.ir.
ORCID ID: 0000-0002-8826-016X

³ Associate Professor of History, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

⁴ Professor, Department of Persian Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

and the campaigns by revolutionaries; (3) after the Iran-Iraq war, his fiction can be formulated under the “construction discourse,” in which love of Iran is still pivotal, and more than anything else, it emphasizes Iran’s potential for industry and economic development. His literature in this period remains political, and the “anti-Western” element is more evident in his works relative to his previous works.

Keywords: *children and young adults fictions, Nader Ebrahimi, critical discourse analysis, James Paul Gee, Norman Fairclough.*

Extended Abstract

1. Introduction

Nader Ebrahimi was born on April 3, 1936, in Tehran. He started writing fiction at the age of sixteen. While Ebrahimi began his career by writing stories for adults, he did not confine himself to this enterprise and wrote stories for children and young adults as well. His first children's fiction, titled *Away from Home*, was published in 1968, and his last children's fiction, titled *All of My Cats*, was published in 1998. The beginning of Nader Ebrahimi’s career as an author of children's and young adults' literature coincided with a period when authors such as Samad Behrangi, Amin Faghiri, Ahmadsreza Ahmadi, Ali Ashraf Darvishian, Nasim Khaksar, Morteza Keivan, Mansour Yaghouti, and Mahmoud Hakimi were widely active in the “production” of ideological literature for children and young adults. In fact, Ebrahimi began writing for children and young adults in the 1970s, a period when widespread social and political transformations made social and political relationships more evident in children's and young adults' literature than in any other period. Subsequent events in Iran shaped each decade into a distinct social period, inevitably influencing Ebrahimi, whose goal in writing was social reform. This article aims to identify the impact of these social developments on Ebrahimi’s approach to writing for children, particularly given his prolific output during this period. Accordingly, this research seeks to answer the following questions:

1. What discursive periods can be identified in Nader Ebrahimi’s writing for children?
2. What discursive features have been most frequently recurring in his fiction for children and young adults?

2. Literature Review

Hossein Sheikholeslami, in the article “Opaque Romanticism, Bourgeois Marxism” (2002), traces political ideologies in Ebrahimi’s theorization of children’s literature. In “Critical Rationality and Nader Ebrahimi’s Role in the Transformation of the History of Children’s Literature in Iran,” Mohammad Hadi Mohammadi analyzes the components of modern rationality in Ebrahimi’s works for children and young adults. Sara Ahmadi et al., in “Rethinking Modern Utopian Thought in the Fictional Literature of the Last Two Decades Before the Islamic Revolution (The Case of Nader Ebrahimi’s Works),” draw upon Laclau and Mouffe’s discourse analysis theory to examine the features of utopia from Ebrahimi’s perspective. However, these and other studies fail to analyze the impacts and developments of politico-social discourses in relation to Ebrahimi’s children’s and young adults’ fiction across different periods of his writing career.

3. Methodology

In this article, we employ a combination of James Paul Gee’s and Norman Fairclough’s discourse analysis theories, as they best suit our purposes. Gee views discourse analysis as the study of language as it is used in the world. According to him, whenever we use language in speech or writing, we construct one of seven components, which he calls the “seven building tasks”: significance, practices, identities, relationships, politics, connections, and sign systems and knowledge. To examine and analyze each of these components, Gee formulates guiding questions, the answers to which help identify and interpret the discursive features of a work. Fairclough, on the other hand, structures his discourse analysis around three levels: description, interpretation, and explanation. In this research, we draw on his second level of analysis, i.e., interpretation.

4. Results

Ebrahimi began writing for children and young adults during a time when Iran’s politico-social environment was marked by conflicts and rivalries among various political discourses, particularly the widespread influence of leftist discourse on the country’s literary and cultural sphere. The findings indicate that the central feature of his fiction across these three periods was a deep-rooted love for Iran, or Iranism, with elements being added or removed in response to the discursive shifts within Iranian society.

1. In the stories he wrote during the Pahlavi era, love for Iran is conveyed through a didactic, non-political language. During this period, Ebrahimi emphasized the necessity of hard work in building Iran, at times encouraging the audience to draw inspiration from the successful experiences of Western countries. Overall, his stories from this period can be categorized as “didactic literature,” as they highlight the concept and value of labor and prioritize collective interests over individual ones.

2. In the early years following the victory of the Islamic Revolution, the themes in Ebrahimi’s stories underwent a significant shift toward realism, focusing on the events of the revolution. The “element of politics” explicitly emerged in his language and literature. His realistic political stories, which highlight the activities of revolutionary figures, the fight against tyranny, the concept of martyrdom and the elevated status of martyrs, the suppression of dissident and non-revolutionary voices, and even the encouragement of armed struggle, suggest that his primary goal was to praise the Islamic Revolution and introduce it to children and young adults.

3. The third period of Ebrahimi’s career began in 1989, following the end of the Iran-Iraq War. With the onset of the so-called “Construction” era, he focused on writing works that encouraged the audience to contribute to rebuilding Iran. His works from this period emphasize industry, the foundations of industrialization, and Iran’s economic development based on domestic capacities. Unlike in the first period, where he spoke of “labor” in a more general sense, Ebrahimi now framed it within the discourse of reconstruction, incorporating an anti-Western and anti-American element. Thus, his post-revolutionary stories can be categorized as “didactic-political” literature.

References

- “A bibliography of Nader Ebrahimi’s works.” *Kitāb-i māh-i kūdak va nawjavān*, no. 49 (2001): 38-44. [In Persian]
- Aghagolzadeh, Ferdows. “Critical discourse analysis and literature.” *Adabpazhūhī*, no. 1 (2007): 17-27. [In Persian]
- Ansarian, Masoumeh. “Where authority fades: a comparative critique of Nader Ebrahimi’s works for children.” *Pazhūhishnāmih-yi adabiyāt-i kūdak va nawjavān*, no. 42 (2005): 131-140.
- Ansarian, Shadi and Negar Davari Ardakani and Parsa Bamshad, (2019), “Analysis of President Rouhani’s Speech at the UN General Assembly in 2017: Paul Gee’s Discourse Analysis Approach”, *Journal of Sociolinguistics*, No. 2 (6 in a row), pp. 69-81. [In Persian]

- Brown, G. & G. Yule. *Discourse Analysis*; Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Ebrahimi, Nader. *A Goat That Went Missing* (Buzī kih gum shud). Tehran: Institute for the Intellectual Development of Children and Young Adults, 1974. [In Persian]
- Ebrahimi, Nader. *A Meeting with the Dream* (Dīdār bā ārizū). Tehran: Institute for the Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works, 2001. [In Persian]
- Ebrahimi, Nader. *An introduction to Farsi writing for children*. Tehran: Roozbehan, 2017b (first ed., 1974, Tehran: Hamgām ba Kūdakān va Nawjavānān Institute). [In Persian]
- Ebrahimi, Nader. *At Dawn, the Imperial Airmen Will Be Executed* (Saḥargāhān, humāfarān i'dām mīshavand). 4th ed. Tehran: Office of Islamic Revolution Literature, 1997 (1st ed., 1978, Tehran: Farzin). [In Persian]
- Ebrahimi, Nader. *Be Like Steel, My Son, Like Steel* (Mithl-i fūlād bash, pisaram, mithl-i fūlād). Tehran: National Iranian Steel Company and Hamgām ba Kūdakān va Nawjavānān Institute, 1992. [In Persian]
- Ebrahimi, Nader. *Call Out to Your Brother* (Barādarat rā šidā bīzan). Tehran: Farzin, 1979. [In Persian]
- Ebrahimi, Nader. *His Absent Is Felt*. Tehran: Soore Mehr, 2014 (1st ed., 1978, Tehran: Farzin). [In Persian]
- Ebrahimi, Nader. *Now, I Just Want to Think* (Ḥālā dīgar mīkhāham fikr kunam). Tehran: Hamgām ba Kūdakān va Nawjavānān Institute, 1994c. [In Persian]
- Ebrahimi, Nader. *One Who Wove Dreams and One Who Took Action* (Ānkih khiyāl bāft va ānkih 'āmal kard). Tehran: Hamgām ba Kūdakān va Nawjavānān Institute, 1990. [In Persian]
- Ebrahimi, Nader. *Read With Me So That You May Learn* (Bā man bikhān tā yād bigīrī). Tehran: Hamgām ba Kūdakān va Nawjavānān Institute, 1994a. [In Persian]
- Ebrahimi, Nader. *Squirrels* (Sanjāb-hā). Tehran: Institute for the Intellectual Development of Children and Young Adults, 1970. [In Persian]
- Ebrahimi, Nader. *Stages of creating and producing children literature*. Tehran: Roozbeh, 2017a (1st ed., 1973, Tehran: Hamgām ba Kūdakān va Nawjavānān Institute). [In Persian]
- Ebrahimi, Nader. *Why Has Father Stayed at Home?* (Pidar chirā tūyi khānih māndih ast?). 3rd ed. Tehran: The Artistic Sect of the Islamic Development Organization, 1994b (1st ed, 1978, Tehran: Farzin). [In Persian]
- Gee, J. P. *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method* (3rd ed.); New York, NY: Routledge, 2011.
- , *How to Do Discourse Analysis: a Toolkit* (2nd ed.); New York, NY: Routledge, 2014.

- , *Introducing Discourse Analysis: from Grammar to Society*; New York, NY: Routledge, 2018.
- Jorgensen, Marianne and Louise Phillips. *Discourse analysis as theory and method*. Translated by Hadi Jalili. 2nd ed. Tehran: Ney, 2012. [In Persian]
- Mahdizadeh, Seyed Mohammad. *Media and representation*. Tehran: Office for Media Studies and Development, 2008. [In Persian]
- Mehraeen, Mostafa. *Lectures on art discourse analysis*. Tehran: Malek Museum, 2017. [In Persian]
- Mohajer, Mehran and Mohammad Nabavi. *Toward a linguistics of poetry*. 2nd ed. Tehran: Agah, 2014. [In Persian]
- Mohammadi, Mohammad Hadi and Zohreh Ghayini. *History of children literature in Iran: Children literature in the modern age*. Vol. 9, 2nd ed. Tehran: Chista, 2015. [In Persian]
- Mohammadi, Mohammad Hadi. "Critical rationality and Nader Ebrahimi's role in the transformation of the history of children literature in Iran." *Pazhūhishnāmih-yi adabiyāt-i kūdak va nawjavān*, no. 42 (2005): 120-130. [In Persian]
- Pellowski, Anne. *A study of children literature in developing countries*. Translated by Ali Shakuei. Tabriz: Nazem, 1984. [In Persian]
- Searle, John. *Speech Act: an Essay in the Philosophy of Language*; Cambridge: Cambridge University press, 1969.
- Sheikholeslami, Hossein. "Opaque romanticism; bourgeois Marxism: a look at Nader Ebrahimi's views on children literature." *Kitāb-i māh-i kūdak va nawjavān*, no. 56 (2002): 58-63. [In Persian]
- Talbot, M. *Fictions at Work: Language and Social Practice in Fiction*; London: Routledge, 2014.
- Yarmohammadi, Lotfollah. *An introduction to discourse studies*. Tehran: Hermes, 2012. [In Persian]

فصلنامه

سال ۲۱، شماره ۸۵، پاییز ۱۴۰۳، ص ۹۵-۱۱۳

مقاله پژوهشی

DOI: <https://doi.org/10.2634/Lire.21.85.95>

تحلیل گفتمانهای سیاسی-اجتماعی در داستانهای کودک و نوجوان نادر ابراهیمی

پریا عباسی^۱، غلامحسین غلامحسینزاده^۲، هاشم آقاجری^۳، سعید بزرگ بیگدلی^۴

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۲/۲۰

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۹/۱۶

چکیده

نادر ابراهیمی ۴۹ اثر کودک و نوجوان منتشر کرد که تاکنون در هیچ کار پژوهشی با رویکرد تحلیل گفتمان تأثیر گفتمانهای سیاسی-اجتماعی بر آنها بررسی نشده است. در این مقاله، سعی شده است با تکیه بر دو نظریه تحلیل گفتمان جیمز پل جی و نورمن فرکلاف، تأثیر گفتمانهای سیاسی-اجتماعی بر آثار کودک و نوجوان او نشان داده شود. نتایج پژوهش نشان می‌دهد «ایراندوستی» همواره در مرکز توجه ابراهیمی قرار داشته است با این تفاوت که تحت تأثیر تحولات سیاسی-اجتماعی، عناصری به این گفتمان ملی‌گرایانه افزوده یا از آن کاسته می‌شود: ۱. در سالهای پیش از انقلاب، داستانهای ابراهیمی بیشتر ذیل گفتمانهای ملی درونزا قرار می‌گیرد که بر تلاش و کار ملی برای ساخت ایران تأکید می‌کند. ۲. همزمان با پیروزی انقلاب،

۹۵

فصلنامه پژوهشهای ادبی سال ۲۱، شماره ۸۵، پاییز ۱۴۰۳

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس

abasiparia@gmail.com

۲. استاد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس (نویسنده مسئول)

gholamho@modares.ac.ir

ORCID ID: 0000-0002-8826-016X

aghajari@modares.ac.ir

۳. دانشیار گروه تاریخ دانشگاه تربیت مدرس

bozorgs@modares.ac.ir

۴. استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس

Copyright© 2024, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

عنصر «سیاست» آشکارا به داستانهای او راه می‌یابد و از این حیث می‌توان آثار او را ذیل گفتمان انقلابی قرار داد با محوریت پرداختن به طاعوت‌ستیزی، بزرگداشت انقلاب و مبارزات انقلابیون. ۳. با پایان یافتن جنگ، داستانهای او ذیل «گفتمان سازندگی» صورتبندی می‌شود که در آن همچنان ایران‌دوستی در مرکز توجه قرار دارد و بیش از هر چیز به تواناییهای بالقوه ایران در زمینه صنعت و به‌طور کلی توسعه اقتصادی تأکید می‌شود. ادبیات او در این دوران همچنان سیاسی است و عنصر «غرب‌ستیزی» بیش از دوره‌های قبل در آثارش دیده می‌شود.

کلیدواژه‌ها: داستانهای کودک و نوجوان، نادر ابراهیمی، تحلیل انتقادی گفتمان، جیمز پل جی، نورمن فرکلاف.

مقدمه

نادر ابراهیمی ۱۴ فروردین ۱۳۱۵ در تهران زاده شد؛ نوشتن را از شانزده سالگی آغاز کرد؛ از دبیرستان دارالفنون دیپلم ادبی گرفت و در رشته زبان و ادبیات انگلیسی از دانشگاه فارغ‌التحصیل شد. ارائه فهرستی کامل از فعالیتهای ادبی و فرهنگی او، که خود را «ابوالمشاغل» می‌نامید، مجال مفصل می‌طلبد. علاوه بر نوشتن رمان و داستان در زمینه‌های ترانه‌سرایی، فیلم‌سازی و فیلم‌نامه‌نویسی، روزنامه‌نگاری، ترجمه و ویرایش نیز فعالیت کرده است. نخستین کتاب او با عنوان *خانه‌ای برای شب* در سال ۱۳۴۲ به چاپ رسید و داستان «دشنام» از این مجموعه با استقبال چشمگیر روبه‌رو شد؛ ازجمله به آذین و سیمین دانشور آن را یکی از سه قصه برگزیده ایرانی معرفی کردند. آل‌احمد آن را ستود و داریوش مهرجویی ترجمه انگلیسی داستان را منتشر کرد (فهرست آثار نادر/ابراهیمی، ۱۳۸۰: ۳۸). هم‌چنین به پاس نوشتن رمان هفت‌جلدی *آتش بدون دود* به‌عنوان نویسنده برگزیده ادبیات داستانی بیست سال پس از انقلاب انتخاب شد و برخی از آثار او بارها تجدید چاپ شده‌است.

اگرچه ابراهیمی نویسندگی را با نوشتن داستان برای بزرگسالان آغاز کرده بود به آن محدود نماند و به نوشتن داستان برای کودکان و نوجوانان رو آورد و فعالیتش را در این زمینه با تأسیس «مؤسسه همگام با کودکان و نوجوانان» در سال ۱۳۵۰ قوت بخشید. خودش در این باره می‌گوید:

من عاشق نوشتن بودم و عاشق نثر، ولی رفته‌رفته به این نتیجه رسیدم که تکرار درد هیچ از آن کم نمی‌کند، جز اینکه بتوانم مقداری عقده دلم را خالی کنم ... از این رو

به کودکان روی آوردم که بنیانگذار نسل جدیدند (محمادی و قایینی، ۱۳۹۴: ۸۴۰). نخستین داستان او برای کودکان با عنوان *دور از خانه* در سال ۱۳۴۷ به چاپ رسید که برگرفته از داستان «دشنام» از مجموعه داستان *خانه‌ای برای شب* بود. آخرین اثر او برای کودکان، داستانی با عنوان *همه گریه‌های من* است که در سال ۱۳۷۷ به چاپ رسید. او در مجموع در این سالها ۴۹ اثر برای مخاطبان کودک و نوجوان خلق کرد و مؤسسه «همگام با کودکان و نوجوانان» وی نیز در سالهای نخست فعالیت خود عنوانهای «ناشر برگزیده آسیا» و «ناشر برگزیده جهان» را از جشنواره‌های آسیایی کتاب کودکان دریافت کرد (همان: ۳۸-۴۱؛ انصاریان، ۱۳۸۴: ۱۳۱). هم‌چنین، برخی آثار او در حوزه ادبیات کودک و نوجوان در فاصله سالهای ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۲ برنده جایزه‌های آسیایی و برونمرزی بوده‌اند؛ از جمله برگزیده آسیا از سوی سازمان جهانی یونسکو و برگزیده شورای کتاب کودک برای داستان *دور از خانه*؛ برنده جایزه اول تعلیم و تربیت یونسکو، برنده جایزه اول براتیسلاوا و برنده جایزه اول فستیوال کتاب توکیو برای داستان *کلاغها* و جایزه بزرگ جشنواره کتاب کودک ژاپن برای داستان *پهلوان پهلوانان پوریای ولی* (فهرست آثار نادر ابراهیمی، ۱۳۸۰: ۳۹). آنا پلوسکی در کتاب *بررسی ادبیات کودکان در کشورهای در حال رشد*، نادر ابراهیمی را یکی از نویسندگان خلاق ایرانی توصیف می‌کند که نقطه قوت داستان‌نویسی‌اش حاصل کار و زندگی در بین کودکان و با کودکان است (پلوسکی، ۱۳۶۳: ۳۳ و ۳۴).

تبیین مسئله

شروع فعالیت نادر ابراهیمی در جایگاه نویسنده ادبیات کودک و نوجوان با دوره فعالیت نویسندگانی چون صمد بهرنگی، امین فقیری، احمدرضا احمدی، علی‌اشرف درویشیان، نسیم خاکسار، مرتضی کیوان، منصور یاقوتی، محمود حکیمی و ... مقارن بود که به‌شکلی گسترده در حوزه «تولید» ادبیات ایدئولوژیک برای کودکان و نوجوانان فعالیت می‌کردند. درواقع، نادر ابراهیمی در دوره‌ای (دهه پنجاه) کار نوشتن را برای کودکان و نوجوانان آغاز کرد که به‌دلیل دگرگونیهای وسیع اجتماعی و سیاسی، مناسبات اجتماعی و بویژه سیاسی، بیش از هر زمان دیگری در ادبیات کودک و نوجوان خودنمایی می‌کرد. پس از آن نیز اتفاقاتی در ایران افتاد که هر دهه آن را به دوره اجتماعی خاصی تبدیل کرد و طبیعتاً نادر ابراهیمی هم، که هدفش از نوشتن اصلاح

اجتماعی بود، نمی‌توانست از این تحولات تأثیر نپذیرد. هدف مقاله این است که مشخص کند نوع این تحولات اجتماعی در شیوه نویسندگی نادر ابراهیمی برای کودکان بویژه به این دلیل که او یکی از پرکارترین نویسندگان این دوران بوده است، چیست؟

پرسش‌های پژوهش

با توجه به پرتکرار بودن موضوعات سیاسی-اجتماعی در داستانهای نادر ابراهیمی و خاستگاه گفتمانی این دست از موضوعات، مشخص است که تحولات سیاسی-اجتماعی و گفتمانهای حاکم بر جامعه بر روند و محتوای داستان‌نویسی او برای کودکان تأثیر جدی داشته است؛ از این رو در این پژوهش به‌طور خاص در پی پاسخ به این پرسش‌ها هستیم:

۱. نویسندگی نادر ابراهیمی برای کودکان از نظر گفتمانی به چند دوره تقسیم می‌شود؟
۲. چه ویژگیهای گفتمانی در داستان‌نویسی او برای کودکان و نوجوانان بسامد بیشتری دارد؟ (نادر ابراهیمی با توجه به آثار داستانی‌اش برای کودکان و نوجوانان، چگونه از تحولات سیاسی-اجتماعی ایران تأثیر پذیرفته است؟)

پیشینه

حسین شیخ‌الاسلامی در مقاله «رمانتیسیم کدر-مارکسیسم بورژوازش» (۱۳۸۱)، ردپای ایدئولوژیهای سیاسی را در نظریه‌پردازیه‌های ابراهیمی در باب ادبیات کودک بررسی کرده و به این نتیجه رسیده است که نگاه نادر ابراهیمی به ادبیات کودکان بر رمانتیسیم-مارکسیسم مبتنی است؛ منتها چنانکه خود می‌گوید، رمانتیسیمی کدر و مارکسیسمی بورژوازش. او در این مقاله به‌طور مشخص آثار نظری نادر ابراهیمی را در باب ادبیات کودک و نوجوان بررسی کرده است تا نوع نگاه او را به ادبیات کودکان و نوجوانان نشان دهد ولی به متن داستانهای او نپرداخته است.

محمدهادی محمدی در مقاله «عقلانیت انتقادی و نقش نادر ابراهیمی در تحول تاریخ ادبیات کودکان ایران» مؤلفه‌های عقلانیت مدرن را در آثار کودک و نوجوان ابراهیمی بررسی کرده است. نویسنده، توجه نشان دادن به عقل معاش، خردمندی، نقش

فرد در ساختن جامعه، تأکید بر به کار گرفتن عقلانیت در نوشتن داستان برای کودکان، توجه به شناخت ارزشهای ملی و پاسداری از آنها برای دست یافتن به جایگاه جهانی و مواردی از این دست را مؤلفه‌های عقلانیت مدرن در آثار کودک و نوجوان ابراهیمی معرفی می‌کند.

سارا احمدی و همکاران نیز در مقاله «بازشناسی اندیشه آرمانشهری مدرن در ادبیات داستانی دو دهه آخر و قبل از انقلاب اسلامی (با تأکید بر آثار نادر ابراهیمی)» با استفاده از نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موفه و تأکید بر کتاب بار دیگر شهری که دوست داشتیم، ویژگیهای شهر آرمانی را از دیدگاه نادر ابراهیمی بررسی کرده‌اند. در این مقاله تأکید بر یکی از داستانهای بزرگسال ابراهیمی است و در آن صرفاً به شناسایی اندیشه آرمانشهری توجه شده است و مسئله تحولات گفتمانی مطرح نیست. در این سه مقاله یا دیگر پژوهشها تأثیرات و تحولات گفتمانهای سیاسی- اجتماعی بر داستانهای کودک و نوجوان ابراهیمی در دوره‌های مختلف نویسندگی او بررسی و تحلیل نشده است.

چهارچوب نظری

از آنجاکه رویکرد تحلیلی ما در این مقاله، گفتمانی است، لازم است به چستی گفتمان و نظریه منتخب خود اشاره کنیم که به گمان ما با هدف بررسی و تحلیل این مقاله تناسب دارد. گفتمان، نظامی است که امکان درک زبان را در موقعیتهای کاربردی یا بافتهای خاص فراهم می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه باید آنها را به کار گرفت (Brown and Yule, 1983: 36). بنابراین، گفتمان با عطف توجه خود به ساخت یا بافت زبانی فراتر از جمله و کارکردهای آن به تحلیل ساختار و محتوای کلی متن و دیدگاه‌های مندرج در متن می‌پردازد (یارمحمدی، ۱۳۹۱: ۴) و معمولاً از حد رویکردی واحد عبور می‌کند و مجموعه‌ای از رویکردهای میان‌رشته‌ای گوناگون را مخصوصاً در قلمروهای مختلف اجتماعی در مطالعه و تحلیلهای خود به کار می‌گیرد (یورگنسن و فیلیپسن، ۱۳۹۱: ۱۷). گفتمان چهارچوبهایی گوناگون و روشهایی چندگانه دارد که یکی از آنها پژوهش انتقادی است.

در این مقاله، آمیزه‌ای از نظریه تحلیل گفتمان جیمز پل جی^۱ و نظریه تحلیل گفتمان نورمن فرکلایف^۲ به کار گرفته شده که برای هدف ما متناسبتر است.

الف) جیمز پل جی

جی، تحلیل گفتمان را مطالعه زبان مورد استفاده در جهان می‌داند که کارکرد آن نه فقط در گفتن چیزها بلکه در انجام دادن آنها است (Gee, 2014: 1). درواقع، زبان ابزاری است که به واسطه آن چیزها در جهان ساخته یا نابود می‌شوند. هر بار که زبان را در گفتار یا نوشتار به کار می‌گیریم، یکی از این هفت مؤلفه را می‌سازیم که او با عنوان «هفت عمل ساختن»^۳ از آنها یاد می‌کند که عبارتند از «اهمیت و برجسته‌سازی، کنشها، هویتها، رابطه‌ها، سیاستها، اتصالها و نظامهای نشانه‌ای (Gee, 2011: 17; 2014: 94). جی برای بررسی و تحلیل هر یک از این مؤلفه‌های هفتگانه، پرسشی طراحی کرده است که از برآیند پاسخ مجموعه آنها می‌توان ویژگیهای گفتمانی هر اثر را شناسایی و تحلیل کرد. پرسشها بدین قراراست:

- ۱-۱ اهمیت و برجسته‌سازی.^۴ کدام واقعیت‌های سیاسی-اجتماعی در متن، برجسته و مهم جلوه داده شده‌است؟
- ۱-۲ کنشها.^۵ در رویارویی با موقعیتهای مختلف در متن، کدام کنش یا کنشها اعم از زبانی یا غیرزبانی، صورت گرفته است؟
- ۱-۳ هویتها.^۶ کدام هویت یا هویتها در زبان ساخته شده و به نمایش درآمده‌است؟
- ۱-۴ رابطه‌ها.^۷ چه نوع روابط اجتماعی به واسطه زبان در متن ساخته شده است؟
- ۱-۵ سیاستها.^۸ چگونگی توزیع منافع در متن چگونه است و چه گروه‌ها و کسانی شایسته دریافت منافع و خیر نشان داده شده‌اند؟
- ۱-۶ اتصالها.^۹ قطعات زبانی چگونه چیزها یا پدیده‌ها را به یکدیگر مرتبط می‌کند یا آنها را بی‌ارتباط با یکدیگر نشان می‌دهد؟
- ۱-۷ نظامهای نشانه‌ای و معرفتی.^{۱۰} قطعات زبانی چگونه نظامهای خاصی از نشانه‌ها و دانشها را به دیگر نظامها برتری می‌دهد یا از آنها سلب امتیاز می‌کند (مثل تقابل میان زبان انگلیسی یا اسپانیایی؛ زبان فنی در برابر زبان روزمره و ...؟ (Gee, 2011: 17-20; 2018: 130-131)

ب) نورمن فرکلاف

فرکلاف، گفتمان را عملی اجتماعی می‌داند که پدیده‌ای صرفاً سازنده نیست، بلکه درعین حال محصول دیگر پدیده‌ها نیز به شمار می‌رود که دانش، هویتها و مناسبات

قدرت را بازتولید می‌کند و همزمان تحت تأثیر دیگر عملها و ساختارهای اجتماعی هم قرار می‌گیرد؛ ازاین‌رو رابطه‌ای دیالکتیکی با دیگر ابعاد اجتماعی دارد (یورگنسن و فیلیپسن، ۱۳۹۱: ۱۱۶-۱۱۷). او برای تحلیل گفتمان از سه سطح استفاده می‌کند: سطح توصیف^{۱۱} که ویژگیهای خود متن را از حیث دستور زبان، واژه و ساختار بررسی می‌کند تا ببیند متن سوزدهای گفتمانی، ابژه‌های گفتمانی، روابط و نظام منسجم زبانی‌اش را چگونه ساخته است. سطح تفسیر^{۱۲} یا بینامتنیت که چگونگی ارتباط متن را با دیگر گفتمانها بررسی می‌کند و مستلزم به‌کارگیری دانش تاریخی و متنی است و سطح تبیین^{۱۳} یا بررسی رابطه متن و جامعه که می‌توان آن را جامعه‌شناسی فرهنگ یا گفتمان دانست و لازمه آن داشتن نگاه جامعه‌شناسانه به بستر شکل‌گیری گفتمان است (مهرآیین، ۱۳۹۶: ۵۰-۵۵).

پیشتر بیان شد که فرکلاف برای بررسی متن در سطح توصیف، آن را از حیث واژگانی، دستوری و ساختاری بررسی می‌کند؛ برای این منظور در هر بخش سه سؤال طرح می‌کند که به ارزشهایی سه‌گانه ناظر است: ارزش تجربی که با پرسش جی در باب برجسته‌سازی متناظر است. ارزش رابطه‌ای که با پرسش جی درباره رابطه‌سازی در متن شباهت دارد و ارزش بیانی که با پرسش جی در باب هویت‌سازی در متن متناظر است (همان). نظریه جی ضمن شباهتهایی که با پرسشهای فرکلاف در سطح توصیف دارد، سعی می‌کند به جزئیات بیشتری بپردازد و به صورتی دقیقتر، مؤلفه‌های گفتمانی را در متن واکاوی کند؛ ازاین‌رو در این پژوهش، ابتدا با استفاده از نظریه جیمز پل جی، هفت عمل سازنده در داستانهای ابراهیمی بررسی خواهد شد که درواقع جایگزین سطح توصیف در نظریه فرکلاف است؛ سپس با استفاده از سطح دوم و سوم تحلیل فرکلاف، نسبت آثار داستانی ابراهیمی برای کودکان و نوجوانان با گفتمانهای سیاسی-اجتماعی ایران به بحث گذاشته می‌شود.

سوابق و دیدگاه‌های نادر ابراهیمی در حوزه ادبیات کودک

نادر ابراهیمی علاوه بر داستان‌نویسی برای کودکان و نوجوانان در سالهای پایانی دوره پهلوی و سالهای نخست انقلاب اسلامی در حوزه نظریه‌پردازی در زمینه ادبیات کودکان ایران نقشی جدی داشت تا جایی که حجم نسبتاً قابل‌توجهی از نوشته‌های او

در این سالها به طرح دیدگاه‌هایش در این زمینه اختصاص دارد. تلاش او برای نظریه‌پردازی و به دست دادن ملاک و معیار برای تشخیص سره از ناسره در ادبیات کودک و نوجوان، علاوه بر اینکه به نوشتن مقاله‌ها و نوشته‌های پراکنده متعدد انجامید، سبب انتشار چهار کتاب در این زمینه شد تا وی صراحتاً در آنها مبانی و اصول کلی نظرهای خود را در باب ادبیات کودک و نوجوان، ویژگیها و اهداف آن بیان کند:

۱. مقدمه‌ای بر فارسی‌نویسی برای کودکان، ۱۳۵۳، مؤسسه همگام؛

۲. مقدمه‌ای بر مراحل خلق و تولید ادبیات کودکان، ۱۳۶۳، نشر آگاه؛

۳. مقدمه‌ای برای مصورسازی کتاب کودکان، ۱۳۶۷، نشر آگاه؛

۴. مقدمه‌ای بر آرایش و پیرایش کتابهای کودکان، ۱۳۶۸.

ابراهیمی در کنار این آثار به دلیل فعالیتهای گسترده میدانی در مؤسسه همگام، حاضر شدن در جمع‌های متعدد با کودکان، کتاب خواندن برای آنها و با آنها، گفت‌وگو با کودکان برای آشنایی با زبان و ذهنیت آنها و به‌طور خلاصه به دلیل ارتباط نزدیک با کودکان، کوشید درباره استانداردهای ادبیات کودک، چگونگی به‌کارگیری زبان در آثار ویژه کودکان و توجه به موضوع «پیرامنتیت» در آثار کودکان به معیارهایی دست یابد. ابراهیمی معتقد بود اگرچه ممکن است تفکر شهودی در آغاز آفرینش اثر راهگشا باشد، باید در ادامه کار، کنشهای عقلانی و مبتنی بر طرح و برنامه‌ریزی، هدایتگر ساخت نهایی اثر باشد. او به‌صراحت از ضرورت بستن راه احساسات و گشودن روزن اندیشه‌ورزی در حوزه ادبیات کودک سخن می‌گوید. ابراهیمی نوشتن برای کودکان را آفرینش صرف نمی‌داند و اصطلاح «تولیدآفرین» را در این زمینه پیشنهاد می‌کند (محمّدی، ۱۳۸۴: ۱۲۸) و می‌گوید: «ما ادبیات کودکان را خلق نمی‌کنیم، "تولید" می‌کنیم» (ابراهیمی، ۱۳۹۶/الف: ۱۴). او معتقد است:

نویسندگان ویژه کودک و نوجوان هدفشان این است که در وهله اول، کودکان و نوجوانان نوشته‌های آنها را بخوانند یا بشنوند و بفهمند و حس کنند و در مرحله نهایی، هدفشان این است که به یاری این نوشته‌ها و مفاهیمی که در نهاد این نوشته‌ها وجود دارد به شادی، سلامت جسم و روح، بهزیستی، رشد ایمان و اعتقاد، رشد تمایل به مبارزه با طبقات ستمگر و اقشار فاسد، و در جمع، آسایش و خوشبختی کودکان کمک کنند یا همه اینها را به وجود بیاورند؛ یا در به وجود آوردن اینها سهمی داشته باشند؛ یا کودکان را آن‌گونه بار آورند که در آینده در

خدمت اندیشه‌های ملی و انسانی و آرمانهای والای بشری باشند ... (ابراهیمی، ۱۳۹۶: ب: ۱۵).

بنابراین به نظر وی، هدف نخست ارائه متنی است که بتواند با کودکان ارتباط برقرار کند؛ اما پس از آن توجه نویسنده به تعهد اجتماعی است. او در این نوشته‌ها رشد ایمان و اعتقاد، رشد تمایل به مبارزه با طبقات ستمگر و اقشار فاسد و خدمت به اندیشه‌های ملی و انسانی و آرمانهای والای بشری را، که مفاهیمی ایدئولوژیک هستند در کنار سلامت جسم و روح، شادی، بهزیستی و آسایش و خوشبختی کودکان قرار می‌دهد و اهمیتی همسنگ با دیگر وجوه زندگی برای آنها در نظر می‌گیرد و هنر را ابزاری می‌داند برای پرورش نسلی که به مبارزه با طبقات ستمگر و اقشار فاسد میل داشته باشند و خود را در خدمت اندیشه‌های ملی و انسانی و آرمانهای والای بشری ببینند؛ چنانکه در جای دیگر درباره‌ی لوازم نویسندگی کودک و نوجوان می‌نویسد: «نوشتن ادبیات کودکان یک علم است؛ یک فن است و درنهایت امر یک هنر» (ابراهیمی، ۱۳۹۶: الف: ۱۱).

در نوشته‌های نظری نادر ابراهیمی در باب ادبیات کودکان، نمونه‌های بسیاری می‌توان یافت که نشان می‌دهد او یکی از وظایف نویسندگان کودک و نوجوان و اصولاً ادبیات کودک و نوجوان را انتقال اندیشه‌های سیاسی-اجتماعی به مخاطبان کودک و نوجوان از طریق آثار ادبی می‌داند و در داستانهای خود او نیز می‌توان نمونه‌های زیادی از این تمایل مشاهده کرد. به باور ابراهیمی، کار ادبیات کودکان و نوجوانان در وهله‌ی اول، پروردن نسلی برای خدمت به آرمانهای ملی است.

بررسی و توصیف

در این بخش در ابتدا بر اساس داده‌های به‌دست‌آمده از داستانهای نادر ابراهیمی به هر یک از پرسش‌های هفتگانه‌ی جی پاسخ می‌دهیم.

۱. کدام واقعیت‌های سیاسی-اجتماعی در متن داستانهای کودک و نوجوان نادر ابراهیمی مهم جلوه داده شده‌است؟

از آنجاکه در تحلیل گفتمان، گفتمان را کاربرد زبان در موقعیت تعریف می‌کنند، آنچه در زبان منعکس می‌شود، نمی‌تواند از بستر تاریخی و واقعیتی خارج باشد که زبان در آن به کار گرفته شده است. اصولاً کاربرد زبان در موقعیت و تاریخ ممکن می‌شود و ناگزیر

نموده‌هایی از واقعیت بیرونی را در خود بازنمایی می‌کند (مهرآیین، ۱۳۹۶: ۱۲)؛ به عبارت دیگر، زبان در همان حال که بخشهایی از واقعیت را در خود منعکس می‌کند، معنایی خلق می‌کند که در مقام واقعیت به مخاطب منتقل می‌شود و «به مثابه مجرای تولید و توزیع معنا در هرگونه صورت‌بندی اجتماعی و فرهنگی نقش مهمی دارد» (مهدی‌زاده، ۱۳۸۷: ۲۲). در داستانهای قبل و بعد از انقلاب نادر ابراهیمی نیز متناسب با وضع سیاسی-اجتماعی جامعه، به برخی واقعیتهایی سیاسی-اجتماعی اشاره می‌شود که پربسامدترین آنها در هر دوره از کار ابراهیمی از این قرار است:

الف) مهمترین واقعیتهای اجتماعی برجسته‌شده در داستانهای پیش از انقلاب ابراهیمی عبارت است از تأکید بسیار زیاد بر مفهوم «کار» و ارزشمند تلقی کردن آن؛ مذموم دانستن تن‌پروری و بیکاری؛ تلاش برای آبادانی سرزمین مادری؛ برتر دانستن منافع و خیر جمعی بر منافع و خیر فردی؛ داشتن همبستگی جمعی؛ برای مثال، موضوع محوری در داستان «بزی که گم شد»، تأکید بر لزوم کار و تلاش برای آبادانی سرزمین و برتری نفع جمعی بر نفع فردی است. در گفت‌وگوی شخصیت‌ها در طول داستان، مدام بر ارزش ذاتی «کار» تأکید می‌شود. پیرمردی تنها بز دندان‌طلای سم‌طلا را، که استعاره از ثروت عمومی جامعه است در خانه‌اش پنهان کرده است و به هیچ‌کس اطلاعی از آن نمی‌دهد تا اینکه یک روز بز داستان گم می‌شود و تلاش پیرمرد برای یافتن آن تا سالها بی‌نتیجه می‌ماند. در این راه، کسانی هم که مثل خود پیرمرد به دنبال کسب سود شخصی از ثروت‌های ملی هستند و از کار و زحمت فرار می‌کنند، هر یک به اندازه خود سعی می‌کند بز استعاری داستان را بیابند و همه در این راه ناکام می‌مانند. سرانجام دخترکی فقیر، اما خردمند و متصف به همه صفات نیکو، سر راه پیرمرد قرار می‌گیرد و او را به اشتباهش آگاه می‌کند. مهمترین مطلبی که در سخنان دخترک داستان دیده می‌شود، تأکید بسیار بر مفهوم «کار» و دل‌ن بستن صرف به ثروت‌ها و داشته‌های پیشین است:

آقا پیرمرد! هیچ می‌دانی با بز تو صد تا ده آباد می‌شد، هزار تا دل شاد می‌شد؟ تو با این بز طلا، دست‌کم، می‌توانستی ده خودت را آباد کنی. ... همچو بزی به درد همه می‌خورد. بز طلا، مثل طلا، مثل آب، مثل هوا ... مال همه‌ست، مال تو نیست. راستش را بخواهی پیرمرد، همچو بزی شاید از اول هم مال تو نبود ...

راستش من ندیده‌ام؛ اما شنیده‌ام که توی سرزمینهای خیلی خیلی دور، مردم بزی دارند دندان‌طلای سم‌طلا، پشمش مثل نخ طلا، ریشش سفید، چشمهایش سیاه ... من ندیده‌ام؛ اما شنیده‌ام آن مردم دست روی دست گذاشته‌اند که بز طلا با نخ طلا دهشان را آباد بکند. آنها همه پشم می‌ریسند، چیز می‌بافند، شیر می‌دوشند، دانه می‌کارند، درو می‌کنند و می‌فروشند. کار می‌کنند، کار می‌کنند ... (ابراهیمی، ۱۳۵۳: ۲۱).

ابراهیمی در این داستان، علاوه بر تأکید بر مفهوم کار و تلاش و زحمت جمعی به روشهای کشورهای اشاری می‌کند که تولید و توسعه اقتصادی با تکیه بر کار و زحمت جمعی همه اعضای جامعه صورت می‌گیرد و آن را به مثابه الگو به مخاطب کودک و نوجوان عرضه می‌کند. چنانکه از خلال داستانهای او برمی‌آید، باید در پی پرورش نسلی بود که با کار و تلاش زیاد و دوری از بیکاری و تن‌پروری در کنار هم و همبسته با هم برای آبادانی سرزمینشان تلاش می‌کنند. ناگفته نماند که تأکید او بر این مفاهیم، سویه‌های سیاسی ندارد و بیشتر از حیث اجتماعی و فرهنگی مورد توجه نویسنده است یا در نمونه‌ای دیگر در داستان «سَنجابه‌ها» ماجرای سنجاب کوچکی را روایت می‌کند که به پلنگ، حاکم جنگل، اعتراض می‌کند که چرا برادر کوچک او را شکار کرده است. او به جرم این اعتراض به دستور پلنگ ستمگر از جنگل اخراج می‌شود. از ترس پلنگ، او را به هیچ جا راه نمی‌دهند. هر جا می‌رود سرگردان است و می‌خواهد به جنگل بزرگ بازگردد. سرانجام، پس از ماه‌ها یا سالها سنجابه‌های بیشه کوچک، که داستان او را از هزاران قاصدک شنیده‌اند به یاری‌اش می‌آیند تا با او متحد شوند و او را به جنگل بزرگ بازگردانند (ابراهیمی، ۱۳۴۹). داستان بر محور همبستگی و پایداری شکل گرفته است و در طول داستان در قالب تمثیل بر مفاهیم مرتبط با این موضوع محوری، همچون دادخواهی، تلاش برای ساختن اتحاد و پایداری بر خواسته و هدف تأکید می‌شود.

ب) در مجموعه داستان قصه‌های انقلاب برای کودکان و نوجوانان که در سالهای نخست پیروزی انقلاب منتشر شد و مهمترین اثر ابراهیمی در این دوره بود، روایتی از زندگی مبارزان و وقایع انقلاب آمده است که در آنها ضمن پرداختن به مبارزات انقلابیون، اتحاد اجتماعی علیه طاغوت، زندگی مردم طبقه متوسط شهری، فراگیر بودن مبارزه و ترغیب به اقدامات انقلابی بازنمایی شده است به‌طوری‌که مجموعه داستانها در کنار هم و با به کار گرفتن خود تعبیر و شعارهای رایج انقلاب در خدمت نشان دادن بزرگی

و عظمت انقلاب‌اند:

من نمی‌دانم آن همه آدم، آن همه تفنگ، آن همه فشنگ، آن همه گونی پر از خاک، آن همه بطری پر از بنزین و آن همه تیرانداز به آن زودی از کجا پیدا شده بود. انگاری همه چیز از زمین می‌جوشید و بیرون می‌آمد یا از آسمان می‌ریخت. ... حالا دیگر همه کوجه‌های شهر دو قسمت شده بود: یک قسمت اسمش «جبهه» بود و یک قسمت اسمش «پشت جبهه» بود. جنگجوها توی جبهه بودند و آدمهای دیگر پشت جبهه بودند یا بین جبهه و پشت جبهه می‌آمدند و می‌رفتند (ابراهیمی، ۱۳۵۷: ۲۰ و ۲۱).

در داستانهای این دوره، پاسداشت تلاشها و جانفشانیهای مبارزان برای به ثمر نشستن انقلاب اسلامی آشکارا در متن داستانها دیده می‌شود و همه مفاهیم و ارزشگذاریها حول این هدف صورتبندی شده‌است.

ج) در داستانهایی که ابراهیمی پس از پیروزی انقلاب نوشته است، توجه به مفهوم «کار» و ارزش آن دوباره برجسته می‌شود. علاوه بر آن، وطن دوستی و عشق به ایران، تأکید بر ثروتها و داشته‌های ملی و داشتن پشتکار و امید در این داستانها پررنگ است. چنانکه بیان شد، تأکید ابراهیمی بر مفهوم «کار»، خاص داستانهای پیش از انقلاب او نیست و دوباره در داستانهایی که او پس از پایان جنگ نوشته با پاره‌ای تغییرات، پررنگ شده است:

لانه‌باف با تعجب به قناری نگاه کرد و گفت: من می‌پرسم شما چکاره‌ای؟ شما جواب می‌دهی من زیبا هستم. من درباره کار شما یعنی شغل شما، یعنی حرفه شما، یعنی هنر شما سؤال کردم، نه زشتی و زیبایی شما. ... قناری مدتی فکر کرد و بعد گفت: من فقط زیبا هستم. کار دیگری ندارم. ... لانه‌باف گفت: پرنده‌ها همه زیبا هستند. پرنده زشت فقط پرنده‌ای است که کار نمی‌کند ... (ابراهیمی، ۱۳۷۳: ۱۴۳/ف: ۴).

در این قطعه، علاوه بر تأکیدی که نویسنده بر مفهوم کار کرده، اشاره‌ای به مفهوم «تعهد» و «هنر متعهد» نیز شده است که کاملاً با گرایش ابراهیمی به نوشتن داستان با هدف تعلیم همخوانی دارد که در نوشته‌های نظری‌اش درباره ادبیات کودکان و نوجوانان به آن اشاره کرده است.

تأکید ابراهیمی بر مفهوم «کار» تا آنجا است که حتی موضوع محوری چند داستان او

را پیش و پس از انقلاب به خود اختصاص می دهد. داستانهای «بزی که گم شد»، «آنکه عمل کرد و آنکه خیال بافت»، «با من بخوان تا یاد بگیری» و مجموعه ۱۳ جلدی «ایران را عزیز بداریم» از جمله آثاری است که مفهوم کار در شکل گیری آنها نقشی اساسی داشته و به نوعی حول این مفهوم صورتبندی شده است. البته تأکید او بر مفهوم کار در این دوره، سوژه جدیدی به خود می گیرد. ابراهیمی در داستانهایی که پس از پایان جنگ نوشته است، هر جا از مفهوم «کار» سخن می گوید، مفهوم «سازندگی»، خاصه «ساختن ایران»، «خدمتگزاری»، «توسعه اقتصادی» و «میهن پرستی» را نیز به تصریح یا تلویح با آن همراه می کند:

رفتم کنار کوره های داغ ایستادم و گفتم: «حرارت و شوق خدمت به مردم میهنم، قلب مرا هم مانند این کوره آتش کرده است» و همانجا با خدای خود پیمان بستم که تا روزی که زنده ام در خدمت ایران و مردم ایران باشم ... (ابراهیمی، ۱۳۷۱: ۳۲).

نادر ابراهیمی به لحاظ تاریخی در سه دوره برای کودکان و نوجوانان داستان نوشته و در هر دوره مجموعه ای از مفاهیم مرتبط با واقعیت های سیاسی-اجتماعی در کار او بسامد بیشتری داشته است. چنانکه دیدیم در سالهای پیش از انقلاب، مفاهیمی غالباً معطوف به کار و تلاش برای ساختن وطن در داستانهای او منعکس شده است. با پیروزی انقلاب و شروع جنگ، مفاهیم مرتبط با مبارزه، پاسداشت مبارزات انقلابیون و بزرگداشت انقلاب اسلامی در داستانهای او بسامد بیشتری دارد و با پایان گرفتن جنگ از حیث پرداختن به واقعیت های سیاسی-اجتماعی، میهن پرستی، کار و تلاش برای ساختن ایران، خوداتکایی و غرب ستیزی (امریکاستیزی) در آثار او نمود بیشتری دارد.

۲. کدام کنش یا کنشها در داستانهای ابراهیمی بسامد بیشتری دارد؟

منظور از کنش در این مقاله، تقسیم بندی پنجگانه جان سرل در قالب کنشهای اظهاری، ترغیبی، تعهدی، عاطفی و اعلامی است. به اعتقاد جان سرل براساس اصل «بیان پذیری»، هر چیزی را که بتوان قصد کرد، می توان بیان کرد (Searle, 1969: 19)؛ از این رو، هر جمله ای در زبان نوعی کنش به شمار می رود که در دسته بندی کلی می توان انواع آن را به پنج گروه تقسیم کرد. حتی در نگاه کلانتر می توان کلیت هر داستان را کنشی اجتماعی در نظر گرفت که در قالب گفتار صورتبندی می شود و مسائل اجتماعی پیرامون خود را بازنمایی می کند (Talbot, 2014: 145).

بر اساس دیدگاه جان سرل در کنش‌های اظهاری، ادعاهای نویسنده دربارهٔ وضعیت امور (جهان خارج) در زبان بازنمایی می‌شود. در کنش ترغیبی، مخاطب به انجام دادن یا ترک کاری واداشته می‌شود. در کنش تعهدی، گوینده تحقق بخشیدن به کاری را متعهد می‌شود. در کنش عاطفی، احساسات و حالتهای روانی گوینده بیان می‌شود و در کنش اعلامی، ایجاد تغییر در جهان خارج مدنظر گوینده است.

چه در داستانهای پیش از انقلاب ابراهیمی و چه در داستانهای انقلابی و چه در داستانهایی که او پس از جنگ نوشته است، بسامد کنشهای اظهاری و سپس ترغیبی در آثار او زیاد است به طوری که تقریباً در هر سه دوره زمانی در آثار داستانی او، بیشترین درصد به ترتیب به این دو کنش اختصاص دارد. جدول زیر بسامد هریک از کنشها را در داستانهای ابراهیمی در این سه دوره نشان می‌دهد:

کنش / دوره	اظهاری	ترغیبی	تعهدی	عاطفی	اعلامی
پیش از انقلاب	۳۹٪	۲۴٪	۱۱٪	۲۱٪	۵٪
مقارن با انقلاب	۳۵.۵٪	۲۷.۵٪	۱۱٪	۱۹٪	۷٪
پس از جنگ	۳۷٪	۲۹٪	۱۱.۵٪	۱۵٪	۷.۵٪

در کنشهای اظهاری، گوینده معمولاً حالت یا واقعه‌ای را توصیف می‌کند یا عقیدهٔ خود را دربارهٔ درستی یا نادرستی آن بیان می‌کند و اغلب هدفی ثانویه را ضمن این کنش مدنظر دارد و در پس این اظهارات مخاطب را به نتیجه‌گیری خاصی سوق می‌دهد. درواقع، کنش‌های اظهاری، که هنگام توصیف یا بیان عقیده به کار می‌رود، اغراض ثانویه‌ای دارد که در داستانهای ابراهیمی شامل آموزش و ترغیب می‌شود. این اغراض ثانویه وقتی در کنار کنشهای ترغیبی متن قرار می‌گیرد، تأثیرات آموزشی و ترغیبی متن را بر مخاطب افزایش می‌دهد که کاملاً با موضعگیری ایدئولوژیک نویسنده و جهتگیریهای سیاسی-اجتماعی او و انتقال آن به مخاطب کودک و نوجوان در داستانها همسو است. چنانکه خود ابراهیمی نیز در آثار نظری‌اش در باب ادبیات کودک اظهار کرده است، او در وهلهٔ اول، کار ادبیات کودک و نوجوان را «تعلیم دادن» می‌داند و آن را نه خلق هنر، که مهارت و فن در نظر می‌گیرد که در آن «تولید» بر «آفرینش» مقدم است؛ مانند جواهرساز ماهر که در کار خود هرگز یک الماس خلق نمی‌کند، بلکه یک نگین خوب و درخشان می‌سازد یا تولید می‌کند (ابراهیمی، ۱۳۹۶/الف: ۱۴ و ۱۵)؛

به عبارت دیگر، اگر اثر هنری را نگینی بدانیم که به تراش خوردن نیاز دارد، چگونگی تراش خوردن این نگین را گفتمانهای سیاسی-اجتماعی تعیین می‌کنند. ابراهیمی تحت تأثیر گفتمانهای سیاسی-اجتماعی می‌نویسد و بیش از هر چیز مایل است جهان مخاطب را به جهان گفتمانی مدنظر خود نزدیک کند و برای رسیدن به این هدف، خواه ناخواه به استفاده از کنشهای اظهاری با هدف آموزش و ترغیب و نیز کنشهای ترغیبی در داستان رو می‌آورد. زیاد بودن بسامد کنشهای اظهاری و ترغیبی، علاوه بر داستانهای نادر ابراهیمی با فضای سیاسی-اجتماعی ایران در آن سالها نیز همسو است؛ دورانی که جامعه ایران بسرعت در حال تغییر و تحولات گوناگون است و مردم آن روزگار بیشتر با تحولات جهان خارج از خود سروکار دارند تا تغییر و تحول در جهان درونی و فردی خویش.

۳. کدام هویت یا هویتها در داستانهای ابراهیمی ساخته شده یا به نمایش درآمده است؟
جیمز پل جی، وقتی از «هویت» سخن می‌گوید، «شیوه‌های مختلف بودن در جهان، در زمانها و مکانهای مختلف برای مقاصد مختلف» را مدنظر دارد و به جای واژه هویت، «هویت اجتماعی» یا «هویت به صورت اجتماعی ساخته شده» را به کار می‌گیرد تا به نقشهای مختلف اجتماعی یا موقعیتهای مختلف اجتماعی تأکید کند (Gee, 2011: 207).

در وهله اول و با نگاهی کلی، اگر هویتهای ساخته شده در داستانهای ابراهیمی را فارغ از استعاری یا واقعی بودن داستانها در نظر بگیریم، می‌توان آنها را ذیل دو دسته اصلی جا داد: این هویتها حد وسط ندارد؛ یعنی یا خوب خوب است که اندیشه‌هایی همسو با افکار نویسنده و گفتمان مطلوب او دارد، یا بد بد است که به لحاظ گفتمانی در طرف مقابل قرار می‌گیرد؛ تقابل میان «خودی» و «دیگری». شخصیت پلنگ در داستان *سنبابها*، قره تغمش در داستان *عبدالرزاق پهلوان* و شخصیت گربه در داستان *حالا دیگر می‌خواهم فکر کنم*، همه نمونه‌هایی از هویتهایی است که در زمره «دیگری» یا «غیرخودی» قرار می‌گیرد.

با نگاه جزئی‌تر و در کنار این ساختار کلی دوگانه، وقتی در متن داستانها دقیق می‌شویم، تمایزهای جزئی‌تری را هم می‌توان در ساخت هویتها مشاهده کرد. در داستانهایی که ابراهیمی پیش از انقلاب نوشته است، هویتهای داستانی بر اساس

شغلشان از یکدیگر متمایز می‌شوند؛ یعنی شخصیت‌ها شغلی دارند که با آن به جامعه خدمت می‌کنند و درعین‌حال بر همین اساس از یکدیگر جدا می‌شوند. با پیروزی انقلاب در مجموعه قصه‌های انقلاب، برای کودکان و نوجوانان، وجه تمایز هویتها در مبارز انقلابی بودن یا نبودن است؛ یعنی در این مجموعه، شخصیت‌ها فارغ از اینکه چه شغلی دارند و با چه فعالیتی به جامعه خدمت می‌کنند بر این اساس، دسته‌بندی و قضاوت می‌شوند که آیا در مبارزات گروه‌های مردمی و سیاسی برای پیروزی انقلاب سهمی داشته‌اند یا نه؛ مثلاً در داستان نیروی هوایی، که درباره حمله سربازان شاه به پادگان نیروی هوایی است، مردم محله‌های مختلف جمع می‌شوند تا با ساختن سنگر در خیابانهای اطراف پادگان با سربازان شاه بجنگند. در این جمعیت زیاد، اقشار مختلف جامعه حضور دارند (اعم از کارمند و بازاری، دانشجو و محصل، مذهبی و غیرمذهبی و ...)؛ اما آنچه در نهایت مهم است و به تصریح یا تلویح بر آن تأکید می‌شود، حضور در مبارزات انقلابی است و همین امر است که به افراد هویت و تشخیص می‌دهد و آنها را در گروه «خودیها» می‌نشاند.

با پایان گرفتن جنگ دوباره بارزترین ویژگی هویتها، که در بسیاری از داستانها بر آن تأکید می‌شود، موضوع کار و شغل است و هویتهای داستانی بر اساس شغلشان و نوع خدمتی معرفی می‌شوند که به جامعه خود می‌کنند. تأکید بر شغل شخصیت‌های داستانی در این دوره حتی از داستانهای دوره اول پررنگتر است؛ مثلاً در داستان با من بخوان تا یاد بگیری، پرندگان مختلفی در جنگل زندگی می‌کنند که مهمترین وجه تمایز آنها با یکدیگر شغلشان است. درواقع، شغل آنها از یک سو متمایزکننده است (لانه‌باف برای پرندگان خانه می‌سازد؛ بلبل به فعالیت هنری مشغول است؛ دارکوب نجار است؛ چرخ‌ریسک بافنده است؛ شانه‌به‌سر نگهبان است و فقط کلاغها هستند که بیکارند و در پیشبرد جامعه نقش مثبتی ایفا نمی‌کنند و در طول داستان در قالب طردشدگان جامعه معرفی می‌شوند) و از سوی دیگر وجود همین شغل‌ها است که شکل‌گیری جامعه را ممکن کرده و موجب شده است همه پرندگان بتوانند با کمک هم نیازهای مختلفشان را تأمین کنند و جامعه خود را جلو ببرند. تمایل نویسنده به این نوع دسته‌بندی در دوره‌های مختلف حاکی از تأثیر گفتمانهای غالب در هر دوره است که موجب شده است ابراهیمی، خواه ناخواه حتی در انتخاب هویتهای داستانی هم از گفتمانهای غالب

الگو بگیرد.

۴. چه نوع روابط اجتماعی در داستانهای ابراهیمی بسامد بیشتری دارد؟

از آنجاکه روابط اجتماعی میان هویت‌های اجتماعی شکل می‌گیرد، غالباً تابع الگویی است که در چگونگی ساخت هویت‌ها می‌توان مشاهده کرد؛ از این رو، روابط شکل گرفته بین شخصیت‌های داستانی در آثار ابراهیمی در اغلب داستانها دو دسته است: یا روابطی بر دوستی و همراهی مبتنی است که خاص شخصیت‌های همفکر و همراه است و غالباً به شخصیت‌های مثبت نسبت داده می‌شود یا بر اختلاف و دشمنی مبتنی است که بین شخصیت‌هایی از دو جبهه دوست و دشمن برقرار است. حد وسط در روابط و موضعگیریه‌ها دیده نمی‌شود و از این حیث با دسته‌بندی هویت‌های داستانی متناسب است. روزهای شیرین انقلاب بود؛ شیرین برای آنها که از ته دلشان انقلاب را می‌خواستند و تلخ برای آنها که ایران را به همان شکل که بود می‌خواستند؛ ازدست‌رفته و ذلیل و خجل در برابر دنیا. روزهای داغ انقلاب بود؛ البته داغ هم برای آنها که از حرارت انقلاب، قلبهایشان گرم می‌شد، نه آنها که بر خود می‌لرزیدند (ابراهیمی، ۱۳۸۰: ۶-۷).

در نمونه‌ای دیگر در داستان «پدر چرا در خانه مانده است»، علی در کوچه‌ای به نام «مجاهدان» زندگی می‌کند که همه اهالی با یکدیگر روابط دوستانه دارند. بتدریج و یکی پس از دیگری، والدین بچه‌ها به جرم فعالیت انقلابی علیه حکومت پهلوی دستگیر می‌شوند و فقط پدر علی است که بی‌هیچ‌گزندی در خانه مانده و تاکنون دستگیر نشده است. رفته‌رفته شائبه همکاری او با نیروهای حکومتی در محله می‌پیچد و روابط بچه‌ها با علی به خصومت و دشمنی می‌کشد. آنها مدام در محله و مدرسه به علی طعنه می‌زنند که چرا پدرش در خانه مانده و تاکنون دستگیر نشده است. در پایان داستان، پس از دستگیری پدر علی، دوباره روابط بچه‌ها با علی و روابط بزرگسالان با مادر و خانواده علی دوستانه می‌شود و همه اهل محل با آنها همدلی می‌کنند:

آهسته آهسته علی متوجه شد بچه‌ها دیگر رغبتی به حرف زدن با او ندارند. متوجه شد به سلامش با سردی جواب می‌دهند و احوالش را نمی‌پرسند. ... علی متوجه شد بچه‌های محل او را از خودشان نمی‌دانند و کاری هم به کارش ندارند. علی حتی نمی‌فهمید چرا از او دوری می‌کنند؛ اما یک روز، وقتی تنهای تنها مانده بود، متوجه شد قضیه به پدرش مربوط می‌شود. تنها مرد کوچه! چرا نمی‌آمدند پدرش

را بگیرند و ببرند؟ ... یک شب دستی با خط کودکانه روی در خانه علی نوشت: «مردهای خوب توی خانه نیستند» و شب دیگر، دست دیگری زیر آن نوشت: «مرگ بر خائن!» ... یک شب سنگی شیشه آشپزخانه را شکست. علی به جای شیشه، درد کشید و مثل شیشه شکست ... (ابراهیمی، ۱۳۷۳: ب، ۱۶-۲۰).

چاپ اول داستان به سال ۵۷ برمی‌گردد و نوع روابطی که در طول داستان میان شخصیت‌ها وجود دارد، جالب توجه است. بچه‌ها با این تصور که پدر علی با نیروهای طاغوت همدست است با علی دشمنی در پیش می‌گیرند؛ روی دیوار خانه‌شان شعار می‌نویسند؛ پنجره آشپزخانه را می‌شکنند و مدام به علی طعنه می‌زنند با این تصور که در حال مبارزه با طاغوت‌اند؛ حتی علی هم رفته‌رفته در مقابل پدر و مادر خود موضعگیری انقلابی می‌کند. در جریان این وقایع، راوی (یا نویسنده) با بچه‌ها همدل است و رفتارهای گاه خشونت‌آمیز آنها را رد نمی‌کند؛ فقط وقتی پدر علی در پایان داستان دستگیر می‌شود و معلوم می‌شود او هم یکی از انقلابیون است، قضاوت زود هنگام علی و بچه‌ها به پرسش گرفته می‌شود. گویی راوی یا نویسنده داستان هم با آنچه به مثابه عمل انقلابی در طول داستان رخ می‌دهد، همدل است. چه بسا داستان در کلیت خود شکلی از عمل انقلابی است که موضعگیری نویسنده را در آن سالها بازنمایی می‌کند و نشان می‌دهد ابراهیمی با نوشتن این مجموعه در آن سالها سعی کرده است سهمی در مبارزه انقلابی علیه طاغوت داشته باشد.

در داستانهای ابراهیمی، غالباً روابط اصلی حول شخصیت‌های اصلی و قهرمانان داستانها شکل می‌گیرد و مهمترین انواع آن را می‌توان در این دسته‌بندی جا داد:

الف) رابطه مبتنی بر همراهی، دوستی و همکاری

اغلب روابطی که شخصیت‌های اصلی در داستانها دارند از این نوع است و بسامد روابط دوستانه آشکارا بیشتر از دیگر انواع رابطه است. شبکه‌ای از افراد در اطراف شخصیت‌های اصلی حضور دارند که با آنها همفکرند و می‌کوشند در مسیری که شخصیت داستان پشت سر می‌گذارد به او کمک کنند. بسامد این نوع روابط در داستانهای بعد از جنگ ابراهیمی بیش از دو دوره قبل است.

ب) رابطه مبتنی بر مشاوره، راهنمایی و آموزش

این نوع روابط معمولاً به دلیل حضور یک بزرگتر یا شخصیت دانا شکل می‌گیرد که در مسیر شخصیت‌های اصلی قرار می‌گیرد تا مانع رفتن آنها به بیراهه شود؛ مثلاً در

داستان بزی که گم شد، دخترکی که در مسیر جست و جوی پیرمرد قرار می گیرد او را از خطایش در مخفی کردن بز طلایی آگاه می کند یا در داستان من راه خانه/م را بلد نیستیم با دخترچه ای روبه رو هستیم که دست مادرش را رها کرده و در بازار گم شده است. او در خیال با تجسم کردن توصیه های مادرش سعی می کند فرد مناسب برای کمک خواستن را پیدا کند و به کمک او به خانه برگردد. هم چنین در داستان قلب کوچکم را به چه کسی هدیه بدهم، باز با دخترچه ای روبه رو هستیم که نمی داند قلبش باید جایگاه چه کسانی باشد. او تحت تأثیر حرفهای مادر بزرگش متوجه می شود باید گوشه ای از قلبش را بگذارد برای رزمنده ها و شهدایی که «جنگیدند و دشمن بد را از خاک و سرزمین ما راندند». بسامد این نوع روابط در داستانهای پیش از انقلاب ابراهیمی بیش از آثار بعدی او است.

ج) رابطه مبتنی بر دشمنی و ستیز

شخصیت های اصلی و قهرمانان داستانها با گروه های غیرهمفکر، که در مقابل آنها ایستاده اند، رابطه دشمنی و ستیزه جویانه دارند. اغلب این روابط در داستانهایی دیده می شود که موضوع اصلی آنها مبارزات سیاسی است و بسامدشان در داستانهای اوایل انقلاب ابراهیمی، که غالباً به زندگی مبارزان و انقلابیون می پردازد، بیشتر است.

۵. چگونگی توزیع منافع (سیاستها) در داستانها چگونه است و چه گروه هایی شایسته دریافت خیرها معرفی می شوند؟

منظور جیمز پل جی از اصطلاح «سیاست» در این پرسش، بررسی موقعیت هایی است که چگونگی توزیع منافع و مزایای اجتماعی در آنها نشان داده می شود؛ برای مثال، بسیاری از مردم هنگام صحبت کردن به زبان انگلیسی (یا هر زبان دیگری) ترجیح می دهند به انگلیسی معیار صحبت کنند؛ چراکه معمولاً جامعه سخن گفتن به زبان و لهجه معیار و رسمی را برتر از سخن گفتن با زبان و لهجه محلی می داند (Gee, 2011: 210). این جهت گیری اجتماعی درباره زبان معیار را می توان در بسیاری موقعیتها و برای بسیاری از پدیده های اجتماعی دیگر نیز مشاهده کرد.

الف) در داستانهایی که در سالهای پیش از انقلاب نوشته شده است، خیر و خوبی و صفات نیک به افراد وطن دوست، اهل کار و تلاشگر جامعه تعلق دارد که در تقابل با شخصیت های بیکار و بی تلاش قرار می گیرد. این افراد از نظر اجتماعی نیز عموماً به

طبقه متوسط جامعه تعلق دارند. آنها اعم از اینکه شخصیت‌های انسانی باشند یا شخصیت‌هایی استعاری در قالب حیوانات یا گیاهان، واجد صفات نیک اخلاقی و اهل کار و تلاشند که با همبستگی و اتحاد رو به سوی هدفی واحد دارند که تلاش برای پیشرفت ایران است.

ب) در مجموعه قصه‌های انقلاب برای کودکان و نوجوانان، شخصیت‌های اصلی داستانها، که بهترین صفات به آنها نسبت داده شده است، مبارزان و انقلابیونند که عموماً از طبقه متوسط شهری هستند. در این داستانها دیگر ارزشگذاری بر اساس شغل و میزان کار و تلاش صورت نمی‌گیرد، بلکه معیار ارزشمند بودن این است که شخصیت‌های داستانی تا چه حد و به چه شکلی در مبارزات انقلابی شرکت کرده‌اند و موضعشان در قبال انقلاب چیست. «مرده باد»ها همچنان نصیب نهاد قدرت است که حکومت طاغوت و شخص شاه نماد آن هستند و «زنده باد»ها شایسته مردان و زنان و کودکانی که برای پیروزی انقلاب از جان و مالشان هزینه کرده‌اند:

یک جمله هم درست کرده بودند: «زنده باد شاه و شهبانو!» و بعد جمله دیگری درست کرده بودند: «زنده باد ولیعهد!» منصور توی دلش گفته بود: «زنده باد پدرم که روزی دوازده ساعت کار می‌کند!» (براهیمی، ۱۳۹۳: ۱۹).

در این نمونه، داستان نوجوانی روایت می‌شود که پدری کارگر دارد و در دوره پهلوی او را مجبور کرده‌اند در مراسم استقبال از شاه و شهبانو شرکت کند و او که دل خوشی از حکومت پهلوی ندارد از آنچه به او تحمیل کرده‌اند، سخت خشمگین است. در طول داستان، منصور، خانواده منصور و همفکران او در جبهه حق تصویر می‌شوند و در تقابل با دستگاه طاغوت قرار می‌گیرند. نویسنده در طول داستان، بارها آشکارا علیه غیرانقلابیون موضعگیری می‌کند و آنها را طاغوتی می‌نامد و طرد می‌کند.

ج) با پایان یافتن جنگ بویژه در مجموعه داستان ۱۳ جلدی *ایران را عزیز بداریم*، این بار شخصیت‌های اصلی و قهرمان داستان کودکان و نوجوانانی هستند که با کار و تلاش بسیار به خواسته‌هایشان می‌رسند و خود را در خدمت ایران و توسعه آن می‌دانند. تأکید و توجهی که در داستانهای این دوره بر قهرمان‌سازی از شخصیت‌های تلاشگر کودک و نوجوان می‌شود در خدمت ترغیب مخاطب کودک و نوجوان است به این سمت و سو است که مهمترین وظیفه خود را درس خواندن و تلاش شبانه‌روزی

برای خدمت به جامعه بداند. قهرمان در این داستانها کسی است که خودش را وقف پیشبرد اهداف جامعه‌اش کند و هر فعالیتی که انجام می‌دهد، اعم از درس خواندن یا کار و حتی بازی کردن با هدف خدمت‌رسانی به جامعه و توسعه کشور باشد. توجه به مفهوم کار در داستانهای این دوره با تأکید بر مفاهیمی چون سازندگی، میهن‌پرستی، توسعه اقتصادی، خدمتگزاری و ... همراه است. در داستان مثل پولاد باش پسر، مثل پولاد، پدر بهمن کارگر معدن فولاد است. خانواده بهمن پرجمعیت و فقیرند و بهمن در تلاش است که برای تأمین هزینه زندگی خانواده به پدر و مادرش کمک کند و همزمان به تحصیل نیز ادامه دهد:

من، چندین سال، فشار کار زیاد، درس سنگین، کارهای خانه، کمک به خواهرها و برادرهای کوچک، بیخوابی، خستگی و همه دوندگیها را خیلی خوب تحمل کردم ... مردم ده ما مرا خیلی دوست داشتند. هنوز هم دارند. به من خیلی احترام می‌گذاشتند، هنوز هم می‌گذارند. آنها می‌گویند: بهمن آقا، مثل پولاد همه سختیها و دردها را تحمل کرد، خیلی خوب هم تحمل کرد. ... و همانجا با خدای خود پیمان بستم که تا روزی که زنده‌ام در خدمت ایران و مردم ایران باشم (ابراهیمی، ۱۳۷۱: ۱۸-۳۲).

شخصیت‌های انسانی در داستانهای این دوره، عموماً از طبقه محروم یا متوسط شهری انتخاب می‌شوند که بارزترین صفاتشان، سخت کار کردن، پشتکار داشتن و علاقه به توسعه ایران است. توجه به طبقه محروم جامعه در این داستانها دیده می‌شود؛ اما به‌جای اینکه در قالب شخصیت‌هایی قربانی ظلم و ستم بازنمایی شوند، مردمانی هستند که با تلاش و پشتکار شخصی از محرومیت گذر می‌کنند یا به آنها توصیه می‌شود چنین باشند. درواقع در این داستانها قهرمان شخصیت‌ها خودشان هستند و هیچ‌کس منتظر نیست قهرمانی از بیرون پیدا شود و آنها را نجات دهد. دشمن و ستمگر داخلی در این داستانها حضور ندارد و ستم و استثمار اگر هست از جانب امریکا و نظام امپریالیسم جهانی است:

من می‌خواهم فکر کنم تا بفهمم چرا میکی‌ماوس - یعنی همان موش امریکایی که توی فیلمها بازی می‌کند- حق دارد همه‌چیز داشته باشد، همه چیز و همه چیز و همه چیز ... و خیلی خیلی خیلی از موشها حتی نتوانند خواب آن چیزهایی را ببینند که «میکی‌ماوس» دارد ... (ابراهیمی، ۱۳۷۳: ج ۱۱).

۶. در داستانهای ابراهیمی، چیزها یا پدیده‌ها چگونه برای نشان دادن معانی ایدئولوژیک به هم مرتبط یا از هم جدا می‌شوند؟

در این پرسش معمولاً به این نکته توجه می‌شود که پدیده‌ها اعم از طبیعی یا غیرطبیعی و چیزها چگونه به کار گرفته می‌شوند تا نقشی در انتقال مفاهیم ایدئولوژیک ایفا کنند؛ برای مثال، ممکن است در داستانی ببینیم نویسنده برای نشان دادن خفقان حاکم بر جامعه به‌طور استعاری، فصل زمستان را برای زمان وقوع رویدادها انتخاب می‌کند یا برای نشان دادن خطر در طول داستان، وقایع را در توفان و رعد و برق تصویر کند.

در داستانهای نادر ابراهیمی، چیزها یا پدیده‌ها کمتر نقش ایدئولوژیک دارند. روایتها عمدتاً دربارهٔ شخصیت‌های واقعی انسانی یا شخصیت‌های استعاری حیوانات و رفتار و گفت‌وگوهای آنها شکل می‌گیرد که درواقع بدیل از جهان انسانی است و روابط میان آنها را باید ذیل پرسش از روابط اجتماعی بررسی کرد. از اشیاء و پدیده‌های طبیعی که نقش استعاری یا ایدئولوژیک در داستان ایفا کنند، کمتر می‌توان نمونه‌ای پیدا کرد که نقش محوری در داستان ایفا کند یا بار انتقال مفاهیم ایدئولوژیک را با خود داشته باشد؛ از این‌رو، نقش یا بسامد معناداری یافت نشد که بتوان در فرایند تحلیل محتوای داستانها برای چیزها و پدیده‌ها در نظر گرفت.

۷. کدام نظامهای نشانه‌ای و معرفتی در داستانهای ابراهیمی بازنمایی، و به آنها برتری داده می‌شود؟

نظام نشانه‌ای عبارت است از هر زبان خاص (مانند انگلیسی، اسپانیایی، ایتالیایی و ...) یا گونه‌هایی متفاوت از یک زبان (مانند زبان حقوقدانها، زیست‌شناسان و گویشهای مختلف هر زبان) یا نظامهای ارتباطی غیرزبانی (مانند نمودار، تصویر و ...) (انصاریان و همکاران، ۹۸: ۷۳). نادر ابراهیمی در داستانهایی که برای کودکان و نوجوانان نوشته است از زبانی عمومی و نزدیک به فارسی معیار بهره گرفته است که در هر دورهٔ زمانی رنگ‌وبوی ایدئولوژیک مخصوص به آن دوره را دارد؛ به این معنا که در هر دوره پاره‌ای از مؤلفه‌های گفتمان غالب در زبان داستانهای آن دوره پررنگتر است.

الف) در سبک بیان و زبان نویسنده (چه در داستانهای واقع‌گرایانه و چه در داستانهای استعاری) در داستانهای پیش از انقلاب، مؤلفه‌های ادبیات تعلیمی دیده می‌شود و نویسنده با استفاده از لحن و کلماتی که جنبهٔ آموزشی و تعلیمی دارند، سعی

می‌کند مخاطب خود را آموزش دهد به‌طوری‌که گاهی نصیحت و توصیه آشکارا در متن‌ها دیده می‌شود. قائل بودن به تعهد هنر (و اصولاً هر کار دیگر) به اجتماع، برتر دانستن مصالح جمعی بر مصالح افراد و اولویت قائل شدن برای در خدمت جامعه بودن، تأکید زیاد به مفهوم «کار» و نقش آن در زندگی فرد و جامعه، مهمترین نشانه‌هایی است که در زبان داستانها بر آنها تأکید می‌شود.

ب) پس از پیروزی انقلاب، گرایش به سبک و بیان انقلابی و انقلابیگری در داستانها پررنگ است و مخالفت آشکار با حکومت طاغوت، موضعگیری در برابر مخالفان و روشنفکران و «غرب‌ستیزی» در آن آشکار است به این معنا که در مجموعه قصه‌های انقلاب برای کودکان و نوجوانان، اگر سخنی از مخالفت با حکومت می‌شود، همچنان حکومت پهلوی و شاه مدنظر نویسنده، و مبارزه انقلابی نویسنده با طاغوت همچنان در داستانهای این مجموعه ادامه یافته است. «انقلابی بودن»، تشویق به شرکت در تظاهرات و حتی مبارزه مسلحانه و ترور عوامل شاه به مثابه «عمل انقلابی» مهمترین مؤلفه‌هایی هستند که در متن داستانها تکرار می‌شود. توصیفهای شکوهمند و همراه با شور و حرارت، چه در وصف شخصیت‌های انقلابی و چه در وصف موقعیتهای مبارزاتی و انقلابی در متن داستانها و گفت‌وگوی شخصیت‌ها دیده می‌شود؛ به عبارت دیگر، ابراهیمی در این دوره با تعبیر انقلابی مرسوم در جامعه از ارزشهای انقلابی سخن می‌گوید؛ مثلاً در داستان برادرت را صدا بزن، شخصیت پدر داستان صراحتاً از پسرش می‌خواهد دو تن از مقامات سیاسی شهر را ترور کند (۱۳۵۸). علاوه بر این، کسانی نفی و طرد می‌شوند که در اقدامات انقلابی مشارکت نمی‌کنند؛ حتی بیطرفی در برابر انقلاب و دفاع مقدس پذیرفته نیست و این افراد همردیف با موافقان حکومت در نظر گرفته می‌شوند. موضعگیری آشکار به نفع انقلاب و مبارزان انقلابی موضوعی است که در متن داستانها بر آن تأکید می‌شود. ستودن اقدامات مبارزان و شهادت‌طلبی آنان و تأکید بر شکوه و بزرگی انقلاب اسلامی هم در جای‌جای متن داستانها دیده می‌شود:

انقلاب ما چنان بود که اگر صدها کتاب بزرگ درباره آن نوشته شود، باز هم کم است. این چند کتاب کوچک مثل ستاره کورسوزنِ کمرنگی است در آسمانی صاف و بی‌مهتاب (ابراهیمی، ۱۳۷۶: ۴).

مقارن با پیروزی انقلاب و پس از آن، دشمن یا همچنان در قالب طاغوت بازنمایی

می‌شود یا امپریالیسم جهانی و در رأس آن امریکاست و ابراهیمی موضعگیری آشکاری درباره آن دارد. در این دوره نیز همچنان از تعبیر ایدئولوژیکی استفاده می‌شود که در آن دوره در فضای سیاسی-اجتماعی ایران رایج بوده است؛ برای نمونه، استفاده زیاد از اصطلاح «سازندگی» و مفاهیم مرتبط با آن در متن داستانها کاملاً با گفتمان موسوم به سازندگی در این دوره همسویی دارد.

چنانکه در بخش چهارچوب نظری شرح داده شد، پرسش‌های هفتگانه جی در باب آنچه در زبان داستان بازنمایی شده است در عمل، نقش مرحله «توصیف» را در نظریه فرکلاف ایفا می‌کند؛ یعنی به جای سطح توصیف، که نخستین مرحله از تحلیل گفتمان فرکلاف است، پرسش‌های هفتگانه جی را قرار دادیم تا جزئیات بیشتر و دقیقتری را بررسی کرده باشیم. حال برای رسیدن به سطح دوم نظریه فرکلاف، که «تفسیر» نام دارد، لازم است با استفاده از داده‌های به دست آمده از پرسش‌های جی، ردپای گفتمانهای موجود و بده‌بستان گفتمانی در آثار نادر ابراهیمی را بررسی کنیم به این معنا که مثلاً بازنمایی واقعیت‌های سیاسی-اجتماعی خاص در یک دوره در آثار ابراهیمی یا چگونگی ساختن و انتخاب هویت‌های اجتماعی در داستانهای او و روابط میان آنها نشان‌دهنده حضور کدام گفتمان یا گفتمانها در آثار نویسنده است.

تفسیر و تبیین

ادبیات در تحلیل گفتمان انتقادی به مثابه گفتمان، میان کاربران زبان نقشی میانجی پیدا می‌کند و در عمل به کنش یا فرایندی بدل می‌شود که مسئله اصلی در آن بررسی رمزگذاری زبانی ایدئولوژی در متن است (مهاجر و نبوی، ۱۳۹۳: ۹۹-۱۱۲). چنانکه در بخش قبل و در پاسخ به پرسشهای هفتگانه جیمز پل جی دیدیم در بزنگاه‌ها و نقاط عطفی که در آنها جامعه ایران دستخوش تحولات سیاسی-اجتماعی می‌شود، چرخشی در شیوه نویسندگی ابراهیمی برای کودکان و نوجوانان به چشم می‌خورد. این تغییر در بسیاری از جنبه‌های آثار او دیده می‌شود؛ چه در انتخاب موضوع و سوژه داستانی که قصد دارد آن را روایت کند، و چه تغییراتی که در متن داستانها اتفاق می‌افتد؛ مانند واقعیات اجتماعی و مفاهیمی که در طول داستانها به آنها تأکید می‌شود؛ شخصیت‌هایی که نقش محوری در داستان دارند؛ نوع روابطی که در خلال داستانها شکل می‌گیرد؛ اهدافی که در پس کنشهای داستانی وجود دارد و چگونگی ارزشگذاری و تقسیم منافع

در داستانها. بنابراین، گفتمانهای حاکم بر داستانهای نادر ابراهیمی در طول دوران نویسندگیش برای کودکان و نوجوانان ثابت نیست و بررسی آثار نشان می‌دهد متناسب با تحولات گفتمانی در جامعه ایران، مؤلفه‌های گفتمانی سیاسی-اجتماعی در داستانهای او نیز تغییراتی می‌کند. نه تنها مؤلفه‌های گفتمانی مقارن با تحولات سیاسی-اجتماعی در داستانهای ابراهیمی تغییر می‌کند، بلکه تغییرات گفتمانی حتی زمینه‌ساز انتخاب موضوعات و سوزدهای داستانی در آثار او می‌شود.

۱. در سالهای پیش از پیروزی انقلاب، عشق به ایران و کار و تلاش برای آبادانی آن، مسئله محوری در داستانهای ابراهیمی است که در آن تولید، کار و ترجیح منافع جامعه بر منافع فرد، مهمترین موضوعاتی است که طرح می‌شود؛ نوعی گفتمان ملی درونزا که به توسعه و پیشرفت کشور معتقد است و مخاطب کودک و نوجوان را به مثابه نیروهای عملی‌کننده توسعه می‌بیند؛ اما در عین حال می‌کوشد خود را از سیاسی شدن دور نگه دارد؛ از این رو با زبان و ادبیات تعلیمی می‌کوشد در پروردن نسلی سهمی داشته باشد که قرار است نقش اصلی را در ساختن ایران ایفا کنند؛ حتی در روابط شخصیت‌های داستانی در این دوره بارها با حضور شخصیت‌های دانایی روبه‌رو هستیم که با راهنماییها و توصیه‌های خود قصد دارند شخصیت‌های اصلی داستانها را به مسیر درست هدایت کنند. ابراهیمی در این دوره، مخاطب خود را فرامی‌خواند که از تنبلی، بی‌کاری و بی‌هدفی دوری جوید و با اتحاد و همبستگی، تمام هم و غم خود را صرف کار و تلاش کند. تأکید ابراهیمی بر این مؤلفه‌ها از حیث سیاسی با برنامه‌های حکومت پهلوی و محمدرضا شاه همسویی داشت که در قالب مدرنیزاسیون از بالا در جامعه اجرا می‌شد با این تفاوت که در داستانهای کودک و نوجوان ابراهیمی جهتگیری آشکار سیاسی با برنامه‌های حکومت دیده نمی‌شود و این همسویی بیش از اینکه جنبه‌های سیاسی داشته باشد، مسئله‌ای اجتماعی و فرهنگی است بویژه که این مؤلفه‌های گفتمانی را حتی در دوره‌های بعد نیز می‌توان در آثار ابراهیمی مشاهده کرد.

چنانکه پیشتر اشاره شد در سالهای پیش از انقلاب در حوزه ادبیات فارسی عمدتاً دو گرایش اصلی به چشم می‌خورد. نویسندگانی که در دهه‌های ۴۰ و ۵۰ برای مخاطب کودک و نوجوان داستان می‌نویسند، عمدتاً به لحاظ فکری یا به گفتمان چپ مارکسیستی متعلق هستند یا گفتمان اسلامی و نادر ابراهیمی از این حیث که در این

سالها آشکارا در هیچ‌یک از این طبقه‌بندیها جا نمی‌گیرد، نویسنده‌ای منحصر به فرد است. او بیش از هر چیز به ایران عشق می‌ورزد و خواهان کار و تلاش برای ساختن ایران است و از حیث گفتمانی باید او را بیشتر ذیل گفتمانهای ملی درونزا در نظر گرفت که بر کار و تولید داخلی و ترجیح منافع جامعه بر منافع فرد تأکید می‌کند.

۲. همزمان با پیروزی انقلاب اسلامی، تأکید بر ایرانگرایی و لزوم توسعه اقتصادی در آثار ابراهیمی کمرنگ می‌شود و در عوض مؤلفه‌های دیگر جای آنها را می‌گیرد. مهمترین انگاره‌هایی که در این دوره می‌توان در آثار ابراهیمی مشاهده کرد شامل این موارد است: طاغوت‌ستیزی و طرد و نفی مظاهر آن از جامعه، تحسین حرکتهای انقلابی و ستودن انقلاب اسلامی و اذعان به بزرگی و شکوهمندی آن در متن داستانها از طریق روایت کردن وقایع و ماجراهای مبارزان، پرداختن به مفهوم «شهادت» و مقام شهدای انقلاب و جنگ تحمیلی و جایگاه آنها، تشویق به مبارزه، حتی مبارزه مسلحانه با عوامل حکومت پهلوی که نوجوانان هم در آن مجازند اسلحه به دست بگیرند و درگیر جنگ مسلحانه شوند و حمایت از مستضعفان و مظلومان که انقلاب، انقلاب آنها بود. درواقع، ابراهیمی در این دوره حتی موضوعات داستانی خود را نیز با توجه به تحولات گفتمانی انتخاب می‌کند و اغلب داستانهایی که در این سالها برای کودکان و نوجوانان می‌نویسد به سوژه‌ها، شخصیت‌ها و مبارزه انقلابیون اختصاص دارد به‌طوری‌که می‌توان نتیجه گرفت آثار او در این دوره بیشتر با گفتمان انقلابی بده‌بستان دارد و در ارتباط بینامتنی با آن است. ناگفته نماند که همزمان با پیروزی انقلاب، «عنصر سیاست»، موضعگیری در برابر مخالفان و به کار گرفتن شعارها و حتی زبان سیاسی غالب در جامعه به‌شکلی آشکار در آثار او دیده می‌شود؛ به عبارت دیگر، زبان ابراهیمی که در داستانهای پیش از انقلاب، «تعلیمی بودن»، بارزترین ویژگی آن بود، همزمان با پیروزی انقلاب، آشکارا رنگ و بوی سیاسی به خود می‌گیرد و به ادبیاتی «تعلیمی-سیاسی» بدل می‌شود. او در داستانهایی که در این دوره و حتی پس از آن می‌نویسد از شعارهای سیاسی رایج استفاده می‌کند؛ در برابر مخالفان سیاسی موضعگیری و آنها را طرد می‌کند و مخاطب کودک و نوجوان را فرامی‌خواند که بدانند چه تلاشهایی برای پیروزی انقلاب صورت گرفته و قدردان آن باشند. موضعگیری آشکار سیاسی در داستانهای انقلابی ابراهیمی و حتی پس از آن می‌تواند نتیجه فضای سیاسی حاکم بر جامعه باشد که نداشتن موضع

سیاسی در آن پذیرفته نیست. نویسنده‌ای که در این فضای سیاسی می‌خواهد به فعالیت فرهنگی‌اش ادامه دهد، باید مشخص کند در کدام سمت ایستاده است؛ همسو و موافق با گفتمان غالب یا در مقابل آن و ابراهیمی تصمیم می‌گیرد نویسنده‌ای همسو با خواسته‌های گفتمان غالب باشد و این تصمیم و همراهی را حتی در داستانهای کودک و نوجوانش هم به شکلهای مختلف نشان می‌دهد.

۳. با پایان یافتن جنگ تحمیلی و آغاز دوران سازندگی، دوباره برخی مؤلفه‌های داستانی از داستانهای ابراهیمی حذف یا در آنها کمرنگ می‌شود و مؤلفه‌های دیگر جای آنها را می‌گیرد. کانون توجه او در این دوره باز بر ایران‌دوستی و ایران‌گرایی و توجه به صنعت و توان و پیشرفتهای صنعتی ایران، البته همراه با رنگ‌وبوی سیاسی، است به‌طوری‌که ابراهیمی دو مجموعه داستان در این سالها می‌نویسد که هدف از آنها معرفی صنایع معدنی و توانمندیهای بالقوه ایران در زمینه‌های صنعتی و معدنی است. توجه نشان‌دادن به مفهوم «کار» و تأکید بر آن در این دوره با مفاهیمی چون سازندگی، میهن‌دوستی و خدمت به ایران همراه است. استفاده معنادار از اصطلاح «سازندگی» در آثار این دوره بیانگر تأثیر گفتمان سازندگی بر آثار او و همسویی با آن است. توصیه به داشتن خودباوری، تأکید زیاد به شکل دادن روابط مبتنی بر همکاری و اتحاد و همبستگی، تکیه به تواناییها و داشته‌ها، همراه با مفهوم غرب‌ستیزی از دیگر مؤلفه‌های پربسامد در داستانهای ابراهیمی در این دوره است. درواقع، برخی مؤلفه‌های داستانی که در دوره اول نویسندگی او در متن داستانها دیده می‌شد دوباره در داستانهای دیده می‌شود که پس از جنگ می‌نویسد؛ متنها با رویکردی متفاوت و معطوف به مفهوم «سازندگی». ناگفته نماند که افزوده شدن «عنصر سیاست» به داستانهای او همچنان در این دوره هم در آثار او دیده می‌شود و از همین‌رو است که در داستانهای پیش از انقلاب نادر ابراهیمی، موضوع «غرب‌ستیزی» به چشم نمی‌خورد؛ اما ایران‌دوستی و ایران‌گرایی او در این سالها با مفهوم غرب‌ستیزی و مخالفت با ارزشهای امریکا همراه است.

نتیجه‌گیری

ابراهیمی در سالهایی نوشتن را برای کودکان و نوجوانان آغاز کرد که فضای سیاسی-اجتماعی جامعه ایران محل نزاع و رقابت گفتمانهای سیاسی متفاوت بود و بویژه

گفتمان چپ بر جامعه ادبی و فرهنگی ایران تأثیری گسترده گذاشته بود. ابراهیمی در مجموع در طول بیش از سه دهه فعالیت، ۴۹ اثر برای کودکان و نوجوانان پدید آورد و نتایج پرسش‌های پل جی در سطح توصیف و مباحث فرکلاف در سطح تفسیر و تبیین نشان می‌دهد مهمترین ویژگی داستانهای او در این سه دوره ایران‌دوستی و ایرانگرایی است که در هر دوره، متناسب با تحولات گفتمانی جامعه ایران عناصری به آن اضافه یا از آن کاسته می‌شود.

۱. در داستانهایی که در دوره پهلوی و پیش از پیروزی انقلاب اسلامی نوشته است، ایران‌دوستی در قالب زبانی تعلیمی و غیرسیاسی برای مخاطب بازنمایی می‌شود. ابراهیمی در این دوره قائل به کار و تلاش برای ساختن ایران است و گاه مخاطب را به الگو گرفتن از تجربه‌های موفق دیگر کشورها (حتی کشورهای غربی) فرامی‌خواند. به‌طور کلی می‌توان داستانهای او را در این دوره ذیل «ادبیات تعلیمی» دسته‌بندی کرد که تأکید بر مفهوم و ارزش «کار» و ترجیح منافع جمعی بر منافع فردی در داستانهایش منعکس شده است. ابراهیمی برخی از این دغدغه‌ها را تقریباً در تمام دوران داستان‌نویسی‌اش برای کودکان حفظ و در آثارش منعکس کرده است؛ با این تفاوت که این بازنمایی به فراخور تغییر و تحولات گفتمانی در هر دوره در کار او شدت و ضعف داشته یا سویه‌های جدیدی یافته است.

۲. مقارن با پیروزی انقلاب اسلامی و در سالهای نخست پس از آن، موضوعات داستانهای او با تغییرات جدی محتوایی به سمت داستانهای واقع‌گرایانه با موضوع انقلاب اسلامی و ارزشهای آن تغییر جهت می‌دهد و «عنصر سیاست»، آشکارا به زبان و ادبیات او راه می‌یابد. مهمترین اثری که در این سالها از او منتشر شد، مجموعه داستان *قصه‌های انقلاب برای کودکان و نوجوانان* در هشت جلد بود که اولین بار در سالهای ۵۷ و ۵۸ به چاپ رسید و تا پایان جنگ بارها تجدید چاپ شد و همچنان هم در بازار نشر ایران موجود است. داستانهای واقع‌گرایانه سیاسی با هدف پرداختن به مبارزات سیاسی انقلابیون، طاغوت‌ستیزی، پرداختن به مفهوم شهادت و جایگاه رفیع شهدا، رد هرگونه صدای مخالف و غیرانقلابی و حتی ترغیب و تشویق به مبارزه مسلحانه علیه طاغوت نشان می‌دهد که هدف اصلی از نوشتن آنها تحسین و تمجید انقلاب و شناساندن آن به مخاطبان کودک و نوجوان است و تحقق این هدف حتی بر توجه به شکل و چگونگی

بیان هنری در این آثار برتری داشته است.

۳. دوره سوم در کار ابراهیمی از سال ۶۸ و با پایان گرفتن جنگ آغاز می شود که بیش از نیمی از آثار داستانی اش در همین دوره منتشر شده است. بتدریج و با شروع دوران موسوم به سازندگی یا گفتمان سازندگی، ابراهیمی به نوشتن آثاری همت می گمارد که مخاطب را به شناخت ایران و تلاش برای بازسازی آن فرامی خوانند. مجموعه های *ایران را عزیز بدانیم* و *من زیر زمین زندگی می کنم*، محصول همین دوره از عمر نویسنده است. او در این مجموعه ها، نخست سعی می کند داشته ها و تواناییهای بالقوه ایران را به مخاطبان معرفی کند؛ سپس آنها را دعوت می کند با تکیه بر این داشته ها تلاششان را مضاعف کنند تا ایران را از نو بسازند. توجه ویژه به صنعت و زمینه های صنعتی شدن و توسعه اقتصادی ایران در این آثار به چشم می خورد. ابراهیمی در تمام سالهای نویسندگی اش، همچنان به هنر متعهد به ایران قائل است و قلمش را در این راه به خدمت می گیرد. ابراهیمی در این دوره، وقتی از «کار» سخن می گوید، کاری را مدنظر دارد که با هدف سازندگی، خاصه ساختن ایران و خدمتگزاری انجام می شود به طوری که حتی در بیان خود نیز بارها از صفت «سازنده» برای مفهوم کار استفاده می کند و اصطلاحات رایج خود گفتمان را برای بیان مقصودش به کار می گیرد. درواقع، ابراهیمی در این دوره برخلاف دوره اول، وقتی از «کار» سخن می گوید آن را در قالبی به کار می برد که مدنظر گفتمان سازندگی است که این بار مؤلفه غرب ستیزی و امریکاستیزی نیز به آن افزوده شده است؛ ازاین رو، می توان داستانهای او را پس از پیروزی انقلاب، «تعلیمی-سیاسی» در نظر گرفت.

پی نوشتها

1. James Paul Gee
2. Norman Fairclough
3. seven building tasks
4. significance
5. practices
6. Identities
7. Relationships
8. Politics
9. Connections
10. Sign Systems and Knowledge

11. description
12. enterpretation
13. explanation

فهرست منابع

آقاگل زاده، فردوس؛ (۱۳۸۶) «تحلیل گفتمان انتقادی و ادبیات»؛ *ادب پژوهی*، ش ۱، ص ۱۷-۲۷.

ابراهیمی، نادر؛ (۱۳۴۹) *سنجابها*؛ تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

-----؛ (۱۳۵۳) *بزی که گم شد*؛ تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان..

-----؛ (۱۳۵۸) *برادرت را صدا بزن*؛ تهران: فرزین.

-----؛ (۱۳۷۱) *مثل فولاد باش پسر، مثل فولاد*؛ تهران: شرکت ملی فولاد ایران و مؤسسه همگام با کودکان و نوجوانان.

-----؛ (۱۳۶۹) *آنکه خیال بافت و آنکه عمل کرد*؛ تهران: مؤسسه همگام با کودکان و نوجوانان.

-----؛ (۱۳۷۳ الف) *با من بخوان تا یاد بگیری*؛ تهران: مؤسسه همگام با کودکان و نوجوانان.

-----؛ (۱۳۷۳ ب) *پدر چرا توی خانه مانده است؟*؛ چ سوم، تهران: حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی (چ اول ۱۳۵۷، تهران: فرزین).

-----؛ (۱۳۷۱) *قلب کوچکم را به چه کسی هدیه بدهم؟*؛ تهران: مؤسسه همگام با کودکان و نوجوانان.

-----؛ (۱۳۷۳ ج) *حالا دیگر می‌خواهم فکر کنم*؛ تهران: مؤسسه همگام با کودکان و نوجوانان.

-----؛ (۱۳۷۶) *سحرگاهان همافران اعدام می‌شوند*؛ چ چهارم، تهران: دفتر ادبیات انقلاب اسلامی (چ اول ۱۳۵۷، تهران: فرزین).

-----؛ (۱۳۸۰) *دیدار با آرزو*؛ تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

-----؛ (۱۳۹۳) *جای او خالی*؛ تهران: سوره مهر (چ اول ۱۳۵۷، تهران: فرزین).

-----؛ (۱۳۹۶ الف) *مراحل خلق و تولید ادبیات کودکان*؛ تهران: روزبه (چ اول ۱۳۵۳، تهران: مؤسسه همگام با کودکان و نوجوانان).

-----؛ (۱۳۹۶ ب) *مقدمه‌ای بر فارسی‌نویسی برای کودکان*؛ تهران: روزبهان (چ اول ۱۳۵۳، تهران: مؤسسه همگام با کودکان و نوجوانان).

- انصاریان، شادی و نگار داوری اردکانی و پارسا بامشادی؛ (۱۳۹۸) «واکاوی سخنرانی حسن روحانی در مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۱۳۹۶ با رویکرد تحلیل گفتمان پل جی»؛ فصلنامه *زبان‌شناسی اجتماعی*، دوره ۲، ش ۲ (سری جدید، پیاپی ۶)، ص ۶۹-۸۱.
- انصاریان، معصومه؛ (۱۳۸۴) «آنجا که اقتدار رنگ می‌بازد؛ نقد تطبیقی آثار نادر ابراهیمی برای کودکان»؛ *پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان*، ش ۴۲، ص ۱۳۱-۱۴۰.
- پلوسکی، آنا؛ (۱۳۶۳) *بررسی ادبیات کودکان در کشورهای در حال رشد؛ ترجمه علی شکویی؛ تبریز: ناظم*.
- شیخ‌الاسلامی، حسین؛ (۱۳۸۱) «رمانتیسیم کدر-مارکسیسم بوژوازش؛ نگاهی به نظریات نادر ابراهیمی در باب ادبیات کودک»؛ *کتاب ماه کودک و نوجوان*، ش ۵۶، ص ۵۸-۶۳.
- «فهرست آثار نادر ابراهیمی»؛ (۱۳۸۰) *کتاب ماه کودک و نوجوان*، ش ۴۹، ص ۳۸-۴۴.
- محمدی، محمدهادی؛ (۱۳۸۴) «عقلانیت انتقادی و نقش نادر ابراهیمی در تحول تاریخ ادبیات کودکان ایران»؛ *پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان*، ش ۴۲، ص ۱۲۰-۱۳۰.
- محمدی، محمدهادی و زهره قایینی؛ (۱۳۹۴) *تاریخ ادبیات کودکان ایران؛ ادبیات کودکان در روزگار نو*، ج ۹؛ چ دوم، تهران: چیستا.
- مهاجر، مهران و محمد نبوی؛ (۱۳۹۳) *به سوی زبان‌شناسی شعر؛ ویراست دوم*. تهران: آگه.
- مهدی‌زاده، سیدمحمد؛ (۱۳۸۷) *رسانه‌ها و بازتابی؛ تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه*.
- مهرآیین، مصطفی؛ (۱۳۹۶) *درس‌گفتار تحلیل گفتمان هنر*. تهران: موزه ملک.
- یارمحمدی، لطف‌الله؛ (۱۳۹۱) *درآمدی به گفتمان‌شناسی*. تهران: هرمس.
- یورگنسن، ماریان و لوئیز فیلیپسن؛ (۱۳۹۱) *نظریه و روش در تحلیل گفتمان؛ ترجمه هادی جلیلی، چ دوم، تهران: نی*.
- Brown, G. & Yule, G.; (1983) *Discourse Analysis*; Cambridge: Cambridge University Press.
- Gee, J. P.; (2011) *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method* (3rd ed.); New York, NY: Routledge.
- ; (2014) *How to Do Discourse Analysis: a Toolkit* (2nd ed.); New York, NY: Routledge.
- ; (2018) *Introducing Discourse Analysis: from Grammar to Society*; New York, NY: Routledge.
- Searle, J.; (1969) *Speech Act: an Essay in the Philosophy of Language*; Cambridge: Cambridge University press.
- Talbot, M.; (2014) *Fictions at Work: Language and Social Practice in Fiction*; London: Routledge.